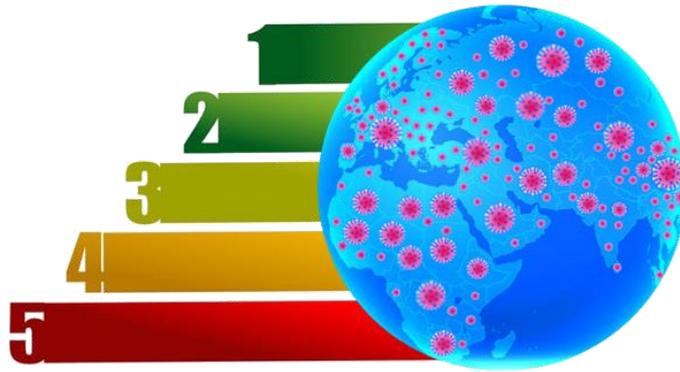

کارگروه مطالعات آموزش عالی در دوران کرونا و پسا کرونا

موضوع پروژه

تغییرات احتمالی - ناشی از کرونا - در شاخص‌های ارزیابی نظام‌های معتبر رتبه‌بندی

نویسندگان

دکتر عباس زراعت

دکتر مهناز طالبی دستنایی

دکتر علی اصغر شیرپز

تاریخ شروع مطالعه: ۱۳۹۹/۴/۳۰

تاریخ ارائه گزارش کتبی: ۱۳۹۹/۶/۱۸

فهرست مطالب

۳ لید خبر
۳ چکیده
۴ ۳- کارکردهای نظام‌های رتبه‌بندی
۵ ۴- شاخص‌های نظام‌های رتبه‌بندی
۶ ۴- ۱ نظام رتبه‌بندی تایمز
۷ ۴- ۳ نظام رتبه‌بندی کیواس
۷ ۴- ۵ نظام رتبه‌بندی لایدن
۹ ۴- ۷ نظام رتبه‌بندی شانگهای
۱۰ ۴- ۹ نظام رتبه‌بندی وبومتریکس
۱۰ ۴- ۱۱ نظام رتبه‌بندی گرین‌متریک
۱۱ ۴- ۱۳ نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک
۱۲ ۴- ۱۵ نظام رتبه‌بندی سایماگو
۱۱ ۵- کارآمدی شاخص‌های نظام‌های رتبه‌بندی بین‌المللی
۱۴ ۶- ۲ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی تایمز
۱۴ ۶- ۳ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی کیو. اس
۱۴ ۶- ۴ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی لایدن
۱۴ ۶- ۵ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی شانگهای
۱۴ ۶- ۶ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی وبومتریکس
۱۴ ۶- ۷ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی گرین‌متریک
۱۵ ۶- ۸ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک
۱۵ ۶- ۹ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی سایماگو
۲۳ فهرست منابع
۲۳ پیوست
۲۳ پیوست الف

۱. پاسخ نظام رتبه‌بندی تایمز ۲۳
۲. پاسخ نظام رتبه‌بندی کیواس ۲۴
۳. پاسخ نظام رتبه‌بندی لایدن ۲۴
۴. پاسخ نظام رتبه‌بندی وبومتریکس ۲۴
۵. پاسخ نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک ۲۴
۶. پاسخ نظام رتبه‌بندی گرین‌متریک ۲۴

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱- شاخص‌های نظام رتبه‌بندی تایمز ۶
- جدول ۲: شاخص‌های نظام رتبه‌بندی کیواس ۷
- جدول ۳- شاخص‌های نظام رتبه‌بندی لایدن ۸
- جدول ۴: شاخص‌های نظام رتبه‌بندی شانگهای ۹
- جدول ۵: شاخص‌های نظام رتبه‌بندی وبومتریکس ۱۰
- جدول ۶: شاخص‌های نظام رتبه‌بندی گرین‌متریک ۱۱
- جدول ۷: شاخص‌های نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک ۱۲
- جدول ۸: شاخص‌های نظام رتبه‌بندی سایماگو ۱۲

در سال‌های اخیر نظام‌های رتبه‌بندی تبدیل به یکی از مهمترین ابزارهای رقابت، میان دانشگاه‌های جهان شده است و یکی از دغدغه‌های دانشگاه‌ها ارتقای رتبه‌شان در این نظام‌های رتبه‌بندی است. از این رو هر تغییری در شاخص‌های نظام‌های رتبه‌بندی در برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت و بلندمدت دانشگاه‌ها تاثیرگذار است، زیرا بسیاری از دانشگاه‌ها برنامه‌ریزی‌ها و استراتژی‌های خود را بر مبنای شاخص‌های مؤثر در نظام‌های رتبه‌بندی قرار می‌دهند. در گزارش حاضر به بررسی تغییرات احتمالی ناشی از کرونا در شاخص‌های نظام‌های رتبه‌بندی بین‌المللی پرداخته می‌شود.

چکیده

مطالعه حاضر به بررسی تغییرات احتمالی ناشی از کرونا در شاخص‌های ارزیابی نظام‌های معتبر رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی جهان می‌پردازد. در این پژوهش پس از تبیین اهمیت و ضرورت‌های نظام‌های رتبه‌بندی بین‌المللی، کارکردهای خرد و کلان این نظام‌ها بررسی خواهد شد. در بخش سوم پژوهش، شاخص‌های مهمترین نظام‌های رتبه‌بندی بین‌المللی معرفی خواهد شد؛ در این بخش تلاش شده با دیدی نقادانه به نظام‌های رتبه‌بندی پرداخته شود تا بتوان درک بهتری از شاخص‌ها و گستره فعالیت‌های نظام‌های رتبه‌بندی بین‌المللی به دست آورد. برای بررسی تغییرات احتمالی ناشی از کرونا بر شاخص‌های ارزیابی نظام‌های رتبه‌بندی در کوتاه مدت، ضمن استفاده از اطلاعات موجود در وبگاه‌ها و خبرگزاری‌های مرتبط، از طریق پست الکترونیک از همه نظام‌های رتبه‌بندی بین‌المللی نظرسنجی شد؛ در پایان، پیامدها و تغییرات احتمالی نظام‌های رتبه‌بندی در بلندمدت متأثر از بیماری کووید ۱۹ مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۱-مقدمه

در سال‌های اخیر نظام‌های رتبه‌بندی تبدیل به یکی از مهمترین ابزارهای رقابت، میان دانشگاه‌های جهان شده است و یکی از دغدغه‌های دانشگاه‌ها ارتقای رتبه‌شان در این نظام‌های رتبه‌بندی است. نظام‌های رتبه‌بندی، ابزارهایی برای شناسایی دانشگاه‌های برتر در سراسر جهان هستند. مؤسسه‌های علمی مختلفی در دنیا به کار رتبه‌بندی دانشگاه‌ها می‌پردازند. هدف از این رتبه‌بندی‌ها در درجه اول، ارزیابی کیفیت عملکرد دانشگاه‌هاست، اگرچه هر رتبه‌بندی در بطن خود نوعی برنامه و سیاست را نیز برای دانشگاه‌ها تجویز می‌کند؛ به عبارت بهتر وقتی دانشگاهی در یک نظام رتبه‌بندی به عنوان دانشگاه برتر معرفی می‌شود، به صورت ضمنی، دیگر دانشگاه‌ها به تلاش برای حرکت در مسیر معیارهای مدنظر آن نظام رتبه‌بندی فراخوانده می‌شوند. این موضوع موجب می‌شود تا نظام سیاست‌گذاری و مدیریت دانشگاه‌ها نیز دچار تغییراتی شود. رتبه‌بندی، نشانگر تمایزی ارزشی است که سعی می‌کند از زاویه دید خود، شاخص‌های مورد بررسی را ارزش‌گذاری نموده و بهتر یا بدتر بودن این شاخص‌ها را به نمایش گذارد. اینکه چه معیاری به عنوان زاویه دید قرار گیرد، می‌تواند نتیجه رتبه‌بندی را دستخوش تغییرات جدی نماید. چون بسیاری از دانشگاه‌ها اهداف و راهبردهای خود را بر مبنای شاخص‌های مؤثر در نظام‌های رتبه‌بندی قرار می‌دهند، هر تغییری در شاخص‌های نظام‌های رتبه‌بندی در برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت و بلندمدت دانشگاه‌ها تأثیرگذار است. گزارش حاضر به بررسی تغییرات احتمالی ناشی از کرونا در شاخص‌های نظام‌های رتبه‌بندی بین‌المللی می‌پردازد.

۲- عوامل زمینه ای مؤثر بر شکل گیری و توسعه نظام‌های رتبه‌بندی

عوامل زمینه ای مؤثر بر شکل گیری و توسعه نظام‌های رتبه‌بندی دانشگاه و مؤسسات آموزش عالی عبارتند از:

- ۱- تغییر نقش اولیه دانشگاه‌ها از تولید و انتقال دانش به رهبری بخش عمده‌ای از جریان‌های دانش
- توسعه روزافزون مراکز آموزشی و تقاضای بی‌سابقه برای تحصیلات آموزش عالی
- گسترش آموزش مجازی
- بین‌المللی‌شدن آموزش عالی
- ۲- ایجاد پشتوانه علمی برای ارزیابی شهرت دانشگاه‌ها. نظام رتبه‌بندی، اطلاعات عینی پشتیبانی از شهرت دانشگاه‌ها فراهم می‌کند.
- ۳- محیط رقابتی شدید بین دانشگاه‌ها برای جذب دانشجو، استاد، منابع و حمایت‌های اجتماعی

نمودار ۱- عوامل زمینه ای مؤثر بر شکل گیری و توسعه نظام‌های رتبه‌بندی در جهان

۳- کارکردهای نظام‌های رتبه‌بندی

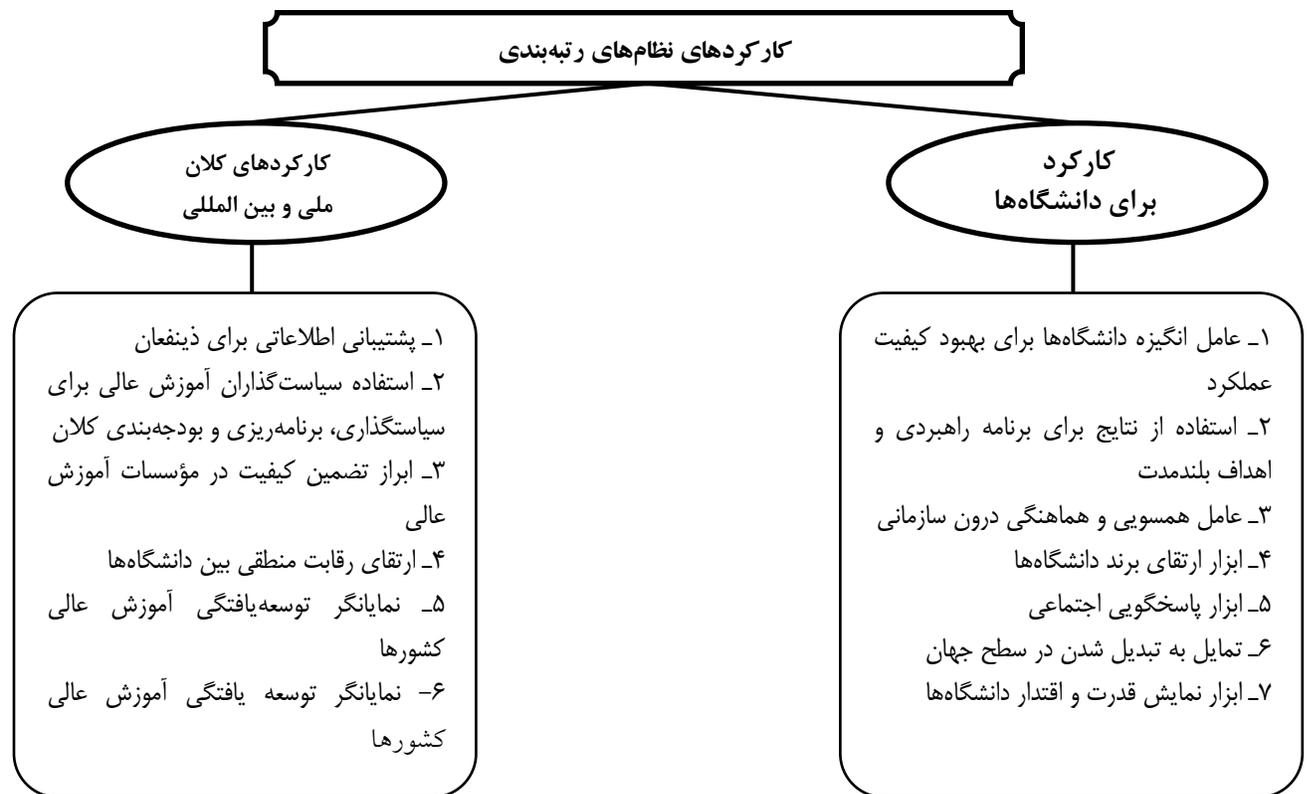
چنانکه نظام‌های رتبه‌بندی بتواند توانمندی‌ها و قابلیت‌های هر دانشگاه را واضح و روشن بیان کند کارکردهای متعددی دارد:

الف- کارکردها برای دانشگاه‌ها

- ۱- عامل انگیزه دانشگاه‌ها برای بهبود کیفیت عملکرد.
- ۲- استفاده از نتایج رتبه‌بندی برای تدوین برنامه راهبردی (تدوین و دستیابی به چشم انداز و اهداف بلندمدت و راهبردها)
- ۳- استفاده دانشگاه‌ها از نتایج رتبه‌بندی برای مقایسه جایگاه خود با جایگاه مطلوب. با توجه به اطلاعات حاصل از رتبه‌بندی دانشگاه‌ها، مدیران دانشگاه‌ها از وضعیت دانشگاه و مؤسسه آموزش عالی خود در سطح ملی و بین‌المللی آگاه می‌شوند.
- ۴- هدفمندی و همسویی فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه. در درون دانشگاه هر واحد سازمانی با تعیین نقش خود در رتبه دانشگاه، نوعی انگیزه و تلاش برای کسب امتیاز و ارتقای جایگاه به وجود می‌آورد.
- ۵- راهی برای ارتقای برند شامل کسب شهرت، تبلیغ، جذب دانشجویان مستعد، اعضای هیأت علمی و پژوهشگران برجسته، نوعی تبلیغ رایگان و مؤثر برای دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی با جایگاه برتر.
- ۶- ابزار پاسخگویی اجتماعی
- ۷- شاخص قضاوت درباره معروف بودن و میزان اشتهار دانشگاه. دانشگاه‌ها در سطح خرد، تمایل به ارتقا و مشهور شدن در سطح ملی و بین‌المللی دارند که معمولاً این پدیده از طریق نظام‌های رتبه‌بندی جلوه پیدا می‌کند.
- ۸- ابزار نمایش اقتدار و قدرت دانشگاه

ب- کارکردهای کلان در سطح ملی و بین المللی

- ۱- پشتیبانی اطلاعاتی برای ذینفعان آموزش عالی
- ۲- استفاده سیاستگذاران آموزش عالی کشورها از نتایج رتبه‌بندی برای سیاست‌گذاری، خط مشی و بودجه‌بندی مراکز آموزش عالی. رتبه‌بندی می‌تواند مرجعی برای تصمیمات و برنامه‌ریزی‌ها در سطح کلان آموزش عالی برای توزیع امکانات، فرصت‌ها، منابع مالی و فیزیکی باشد.
- ۳- ابزار تضمین کیفیت در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی. این فرایند از طریق مقایسه با برترین‌ها که کیفیت بالایی دارند صورت می‌گیرد.
- ۴- ایجاد رقابت منطقی بین دانشگاه‌ها
- ۵- نمایانگر توسعه‌یافتگی آموزش عالی کشورها
- ۶- وابستگی اقتدار کشورها در عرصه سیاسی و توسعه‌یافتگی کشورها به رتبه‌بندی دانشگاه‌ها

نمودار ۲- کارکردهای نظام‌های رتبه‌بندی

۴- شاخص‌های نظام‌های رتبه‌بندی

در بخشی که در پی می‌آید، برای روشن شدن وضعیت نظام‌های رتبه‌بندی و تغییرات احتمالی ناشی از همه‌گیری کووید ۱۹، در هر بخش پس از معرفی شاخص‌های مهمترین نظام‌های رتبه‌بندی، نقدی بر وضعیت آنها ارائه می‌شود.

۴-۱ نظام رتبه‌بندی تایمز^۱

نظام رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی تایمز، یکی از مشهورترین نظام‌های رتبه‌بندی بین‌المللی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی است. این رتبه‌بندی اولین بار در سال ۲۰۰۴ با همکاری مؤسسه‌های تایمز و کیو. اس منتشر شد. این همکاری تا سال ۲۰۱۰ تحت عنوان رتبه‌بندی تایمز-کیو. اس ادامه داشت. در سال ۲۰۱۰ تایمز همکاری خود با مؤسسه کیو. اس را قطع کرد و قرارداد همکاری را با مؤسسه تامسون رویترز امضاء کرد. در سال ۲۰۱۰ روش‌شناسی جدیدی برای این رتبه‌بندی ارائه شد که در سال ۲۰۱۱ در این روش‌شناسی تغییرات زیادی ایجاد شد. تمرکز اصلی نظام رتبه‌بندی تایمز بر آموزش، پژوهش و میزان استنادات دریافتی مؤسسه‌های آموزشی است (۵).

جدول ۱- شاخص‌های نظام رتبه‌بندی تایمز

وزن شاخص	شاخص	معیار	وزن معیار
۱۵٪	بررسی شهرت: آموزش	آموزش	۳۰
۶٪	نسبت مدرک دکتری به تعداد اعضای هیات علمی		
۴.۵٪	نسبت تعداد کل دانشجویان کارشناسی به اعضای هیات علمی		
۲.۲۵٪	نسبت مدرک دکتری به کارشناسی ارائه شده توسط مؤسسه		
۲.۲۵٪	درآمد مؤسسه نسبت به تعداد اعضای هیات علمی		
۱۸٪	بررسی شهرت: پژوهش	پژوهش	۳۰
۶٪	درآمد پژوهش		
۶٪	تعداد مقالات منتشر شده به ازای اعضای هیات علمی		
۳۰	تأثیر- میانگین تعداد استنادها به ازای مقالات منتشر شده	استنادات	۳۰
۲.۵	درآمد پژوهشی حاصل از صنعت (به ازای اعضای هیات علمی)	درآمد صنعتی	۲.۵
۲.۵	نسبت اعضای هیات علمی بین‌المللی به بومی	وجهه بین‌المللی	۷.۵
۲.۵	نسبت دانشجویان بین‌المللی به بومی		
۲.۵	سهم مقالات منتشر شده مشترک با نویسندگان همکار بین‌المللی		

۴-۲ نقدی بر نظام رتبه‌بندی تایمز^۲

اگرچه نظام رتبه‌بندی تایمز یکی از معتبرترین نظام‌های رتبه‌بندی دانشگاهی جهان است، اما نقدهایی بر این نظام وارد شده است. یکی از مهمترین نقدها این است که روش‌شناسی برخی از شاخص‌ها چندان روشن نیست، برای مثال در معیار آموزش، نحوه سنجش شاخص بررسی شهرت آموزشی دانشگاه که وزن زیادی دارد (۱۵ درصد) به درستی توضیح داده نشده است. دومین نقد مهم بر نظام رتبه‌بندی تایمز، وزن بالای ارزیابی دانشگاه‌ها از روی استنادهای پژوهشی دارد. این مسئله موجب شده است دانشگاه‌های غیرانگلیسی زبان، رتبه‌های پایینتری در این نظام رتبه‌بندی کسب کنند؛ در کل تمرکز فراوان بر روی زبان انگلیسی و انتشارات انگلیسی، رقابت را برای دانشگاه‌های غیرانگلیسی‌زبان، بسیار سخت کرده است.

¹ Times Higher Education World University Rankings

² https://en.wikipedia.org/wiki/Times_Higher_Education_World_University_Rankings#Criticism

۴-۳ نظام رتبه‌بندی کیواس^۱

رتبه‌بندی کیو. اس توسط مؤسسه «کاکارلی سیموندز» در کشور انگلستان صورت می‌گیرد و عملاً از سال ۲۰۱۰ به صورت مستقل دانشگاه‌های دنیا را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. روش‌شناسی رتبه‌بندی جهانی کیو. اس بر اساس دامنه گسترده‌ای از فعالیت‌های دانشگاهی طراحی شده است.

منابع اطلاعاتی مورد استفاده در رتبه‌بندی جهانی کیو. اس در سال ۲۰۲۰ شامل اطلاعات حاصل از نظرسنجی‌ها، اطلاعات ارائه شده از سوی دانشگاه‌ها و اطلاعات پژوهشی سال‌های ۲۰۱۴-۲۰۱۸ دانشگاه‌ها در پایگاه استنادی اسکوپوس است (۶).

جدول ۲: شاخص‌های نظام رتبه‌بندی کیواس

مخبر	شاخص	وزن
شهرت علمی	بر اساس نظرسنجی از دانشگاهیان برای تعیین موسسات با بهترین عملکرد صورت می‌گیرد.	۴۰٪
شهرت در بازار کار	بر اساس جایگاه دانش‌آموختگان در بازار کار اعلام می‌شود.	۱۰٪
نسبت دانشجویان به اعضای هیئت علمی	نسبت تعداد اعضای هیئت علمی به دانشجویان ثبت نام شده می‌باشد	۲۰٪
نسبت اسنادات به ازای هر عضو هیئت علمی	استناد بدین معنی است که یک تحقیق در تحقیق دیگری مورد ارجاع قرار گرفته شود. به طوری که می‌توان گفت مقالاتی که استناد بیشتری دارند تاثیر بیشتری نیز دارند. نظام رتبه بندی QS این اطلاعات را از اسکوپوس بزرگترین پایگاه داده جهان از چکیده مقالات و اسنادات دریافت می‌کند.	۲۰٪
نسبت اعضای هیئت علمی بین‌المللی	این دو شاخص برای ارزیابی میزان موفقیت دانشگاه در جذب دانشجویان و اعضای هیات علمی خارجی تلاش می‌کند. این شاخص بر اساس نسبت دانشجویان و اعضای هیات علمی بین‌المللی است.	۵٪
نسبت دانشجویان بین‌المللی		۵٪

۴-۴ نقدی بر نظام رتبه‌بندی کیو. اس

یکی از مهمترین انتقادهای وارد بر نظام رتبه‌بندی کیواس این است که سنجش شاخص شهرت علمی، با وزن بالا (۴۰ درصد) در حاله‌ای از ابهام است. اگرچه در سال‌های اخیر، متولیان این نظام رتبه‌بندی توضیحاتی درباره ارزیابی دانشگاه‌ها بر مبنای شهرت علمی ارائه کرده‌اند، اما هنوز به طور کامل روشن نشده است که چطور می‌توان شهرت علمی که امری کیفی است را ارزیابی کرد و در چنین رتبه‌بندی کمی گنجانند. مانند بیشتر نظام‌های رتبه‌بندی مشهور جهان، معیارهای این نظام رتبه‌بندی نیز منطبق بر شرایط دانشگاه‌های بزرگ انگلیسی‌زبان مشهور است.

۴-۵ نظام رتبه‌بندی لایدن^۲

مرکز مطالعات علم و فناوری دانشگاه لایدن^۳ در سال ۲۰۰۷، با ارزیابی ۱۰۰۰ دانشگاه اروپایی با بیشترین میزان انتشارات، فعالیت خود را آغاز کرد. در سال‌های بعد دانشگاه‌های قاره‌های دیگر نیز در این ارزیابی وارد شدند. مهمترین منبع گردآوری داده‌های ارزیابی این نظام رتبه‌بندی پایگاه استنادی وب‌علوم^۴ است، باید توجه داشت که نظام رتبه‌بندی لایدن کاملاً پژوهش‌محور است (۷). نظام رتبه‌بندی لایدن به رتبه‌بندی دانشگاه‌ها از لحاظ علمی در پنج زمینه اصلی می‌پردازد:

۱- علوم سلامت و زیست و پزشکی

^۱ QS World University Rankings

^۲ Leiden University Rankings

^۳ CWTS

^۴ web of science

۲- ریاضیات و علوم کامپیوتر

۳- علوم فیزیک و مهندسی

۴- علوم اجتماعی و انسانی

۵- علوم زیستی و زمین

دانشگاه‌هایی که حداقل ۱۰۰۰ مقاله نمایه شده در پایگاه web of science در بازه زمانی ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۷ (سه سال قبل از هر رتبه‌بندی) دارند، می‌توانند در این نظام رتبه‌بندی شرکت کنند.

جدول ۳- شاخص‌های نظام رتبه‌بندی لایدن

شاخص	توضیح
مرجعیت علمی	<ul style="list-style-type: none">• تعداد و نسبت مقالات ۱ درصد برتر• تعداد و نسبت مقالات ۵ درصد برتر• تعداد و نسبت مقالات ۱۰ درصد برتر• تعداد و نسبت مقالات ۵۰ درصد برتر
همکاری‌های بین‌المللی	<ul style="list-style-type: none">• همکاری علمی دانشگاه با دانشگاه‌های دیگر• همکاری بین‌المللی شامل همکاری دانشگاه با کشورهای دیگر• همکاری صنعتی• همکاری علمی با فاصله جغرافیایی کمتر از ۱۰۰ کیلومتر• همکاری علمی با فاصله جغرافیایی بیشتر از ۵۰۰۰ کیلومتر
دسترسی آزاد	<ul style="list-style-type: none">• تعداد کل تولیدات علمی دانشگاه،• تعداد و نسبت تولیدات علمی دانشگاه که دسترسی آزاد هستند
تنوع جنسیتی	<ul style="list-style-type: none">• تعداد مالکیت تولیدات علمی برای هر دانشگاه• تعداد تالیفات هر دانشگاه بر مبنای جنسیت مولف• تعداد و نسبت تولیدات علمی بدون مشخص بودن جنسیت

۴-۶ نقدی بر نظام رتبه‌بندی لایدن

نظام رتبه‌بندی لایدن دانشگاه‌ها را کاملاً بر اساس پژوهش‌ها و بروندادهای علمی دانشگاه ارزیابی می‌کند. این مسئله تمجیدها و نقدهایی را بر این نظام رتبه‌بندی وارد کرده است. برخی از متخصصان آموزش عالی، عدم سوگیری و شفاف بودن معیارها در این نظام را از مزیت‌های آن برشمردند. اما برخی از پژوهشگران معتقدند که نمی‌توان تنها با استناد به شاخص‌های پژوهشی و بروندادهای پژوهش بر پایگاه‌های اطلاعاتی یک دانشگاه را ارزیابی کرد. به باور این منتقدان مأموریت اصلی دانشگاه آموزش است، در صورتی که در این نظام رتبه‌بندی شاخص آموزشی برای ارزیابی لحاظ نشده است (۸).

۴-۷ نظام رتبه‌بندی شانگهای^۱

رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی جهان (شانگهای) توسط دانشگاه شانگهای جیاتانگ در سال ۱۹۹۸ پایه‌گذاری شد. طرح این رتبه‌بندی در پاسخ به دغدغه رئیس جمهور وقت چین بود که تأکید داشت که دانشگاه‌های چین بایستی در سطح بین‌المللی فعال باشند و در شمار دانشگاه‌های برتر جهان محسوب شوند؛ بنابراین در راستای دستیابی به هدف فوق، سیاستگذاران چینی تصمیم گرفتند ابتدا مدلی برای رتبه‌بندی دانشگاه‌های جهان طراحی نمایند و سپس با بهره‌گیری از نتایج آن، نخست جایگاه‌های چین در مقایسه با سایر دانشگاه‌های جهان مشخص شود، دوم نقاط قوت و ضعف دانشگاه‌های چین بر اساس نتایج حاصل شناسایی شود و در نهایت برای بهبود وضعیت و ارتقای جایگاه دانشگاه‌های چین در رتبه‌بندی جهانی اقدام‌های لازم تدوین گردد. از این رو طی پروژه‌ای به دانشگاه شانگهای جیاتانگ مأموریت داده شد دانشگاه‌های جهان را رتبه‌بندی کند و جایگاه دانشگاه‌های چینی را در سطح جهانی مشخص نماید. در واقع هدف این رتبه‌بندی اندازه‌گیری فاصله و شکاف دانشگاه‌های چین و دانشگاه‌های برتر دنیا و همچنین برنامه‌ریزی در جهت کاهش فاصله و بهبود کیفیت دانشگاه‌های چینی و ارتقای جایگاه آنها در سطح بین‌المللی بود.

سرانجام نتایج رتبه‌بندی دانشگاه‌های جهان توسط نظام رتبه‌بندی دانشگاه شانگهای که به رتبه‌بندی علمی دانشگاه‌های جهان شهرت یافت، برای اولین بار در سال ۲۰۰۳، در سطح بین‌المللی منتشر شد و از آن سال به بعد به طور سالانه به روز می‌شود. نظام رتبه‌بندی علمی دانشگاه‌های جهان بر مبنای این فرض که نمی‌توان همه دانشگاه‌های جهان را با هم مقایسه کرد، تمرکز و جامعه هدف خود را بر دانشگاه‌های تحقیقاتی برتر دنیا قرار داده است. به طور کلی دانشگاه‌های که دارای جایزه نوبل، پژوهشگران دارای استناد بالا و مقاله‌های منتشر شده در مجله‌های Nature و Science هستند در این رتبه‌بندی مورد بررسی قرار می‌گیرند. علاوه بر این دانشگاه‌هایی که دارای تعداد زیادی مقاله‌های نمایه‌شده در نمایه گسترده استنادی علوم و نمایه استنادی علوم اجتماعی هستند نیز توسط این نظام رتبه‌بندی، مورد ارزیابی قرار می‌گیرند.

مهمترین منابع گردآوری داده‌های نظام رتبه‌بندی شانگهای وب سایت جوایز نوبل، فیلدز، پژوهشگران پر استناد مؤسسه تامسون رويترز، پایگاه استنادی وب علوم و پرسشنامه تکمیل شده توسط دانشگاه‌ها است.

مؤسسه‌هایی در این نظام ارزیابی می‌شوند که شمار انتشارات آنها از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۸ در پایگاه «اینسایت^۲» که تحلیلگر داده‌های نمایه‌نامه «وب علوم» است، از ۲۵ تا ۲۰۰ مقاله بسته به موضوع‌های گوناگون باشد.

جدول ۴: شاخص‌های نظام رتبه‌بندی شانگهای

وزن	شاخص	محور
۱۰٪	تعداد دانش‌آموختگان دانشگاه که موفق به دریافت جایزه نوبل یا نشان‌های مهم علمی شده‌اند. (Alumni)	کیفیت آموزش
۲۰٪	اعضای هیئت علمی مؤسسه که موفق به دریافت جایزه نوبل یا نشان‌های مهم علمی شده‌اند. (award)	کیفیت
۲۰٪	محققان با میزان ارجاع زیاد در ۲۱ گروه موضوعی بر اساس بانک ISI. (HiCi)	اعضای هیئت علمی
۲۰٪	تعداد مقالات منتشر شده در مجلات Nature و Science (N & S)	خروجی‌های
۲۰٪	تعداد مقالات نمایه شده در نمایه SCI بانک اطلاعاتی ISI. (PUB).	پژوهش
۱۰٪	عملکرد سرانه آموزشی با در نظر گرفتن اندازه مؤسسه و تعداد دانشجویان و استادان. (PCP).	سرانه عملکرد دانشگاه

¹ Academic Ranking of World Universities (Shanghai)

² InCite

۴-۸ نقدی بر نظام رتبه‌بندی شانگهای (ARW)

نظام رتبه‌بندی شانگهای تمجیدها و نقدهای مختلفی را دریافت کرده است. مهمترین مزیت این نظام رتبه‌بندی، ارائه رتبه دانشگاه‌ها در رشته‌های مختلف است. روشن بودن روند ارزیابی شاخص‌ها، مخصوصاً شاخص شهرت علمی از دیگر مزایای این نظام رتبه‌بندی است.

مهمترین نقدی که بر این نظام رتبه‌بندی وارد می‌شود، اختصاص وزن بالا (۳۰٪) بر جوایز بین‌المللی است. تأکید زیاد بر شاخص‌های پژوهشی و وزن پایین شاخص‌های آموزشی از دیگر نقدهای وارد بر این نظام رتبه‌بندی است.

۴-۹ نظام رتبه‌بندی وبومتریکس^۱

وبومتریکس اولین بار در سال ۲۰۰۴ انجام شد و بر اساس شاخص‌های ترکیبی به منظور رتبه‌بندی وبگاه دانشگاه‌ها تهیه شد. رتبه‌بندی وبومتریکس شاخصی است برای رتبه‌بندی وب سایت‌های دانشگاه‌ها و مراکز علمی، آموزشی و تحقیقاتی دنیا که توسط آزمایشگاه سایبرمتریک واحدی از انجمن ملی تحقیقات اسپانیا تهیه شده است. وبومتریک دانشگاه دنیا را بر اساس اطلاعات مبتنی بر وب آنها سالیانه دو بار انجام می‌شود. رتبه‌بندی وبومتریکس سالیانه دو بار در ماه‌های دی (ژانویه) و تیر (جولای)، وبگاه حدود ۲۰۰۰ دانشگاه و مؤسسه پژوهشی را ارزیابی می‌کند.

جدول ۵: شاخص‌های نظام رتبه‌بندی وبومتریکس

شاخص‌های وبومتریکس	منبع	وزن
حضور	گوگل	۵٪
مشاهده‌پذیری	Ahrefs, Majestic	۵۰٪
دسترسی آزاد	Google scholar profiles	۱۰٪
برتری پژوهشگران	Scimago	۳۵٪

۴-۱۰ نقدی بر نظام رتبه‌بندی وبومتریکس

اصلی‌ترین نقدی که بر نظام رتبه‌بندی وبومتریکس وارد می‌شود، این است که در سال‌های اخیر، شاخص‌های این نظام رتبه‌بندی و وزن هر شاخص، تغییرات فراوانی داشته است. به همین دلیل دانشگاه‌ها دچار سردرگمی می‌شوند و نمی‌توانند رتبه‌های چند سال اخیر خود را با هم مقایسه کنند و روند پیشرفت یا پسرفت خود را متوجه شوند. به نظر می‌رسد این نظام رتبه‌بندی در حال تغییر از یک نظام رتبه‌بندی وبگاهی به نظامی چندوجهی است تا بتواند با نظام‌های رتبه‌بندی آموزشی و پژوهشی دنیا رقابت کند. در همین راستا شاخص برتری (تعداد مقالات با استناد بالای هر مؤسسه آموزشی) را به شاخص‌هایش اضافه کرد و در قدم بعدی وزن این شاخص را بالا برده است.

۴-۱۱ نظام رتبه‌بندی گرین‌متریک^۲

رتبه‌بندی جهانی دانشگاهی «گرین‌متریک^۳» توسط دانشگاه دولتی اندونزی انجام می‌شود. این رتبه‌بندی با هدف ارائه چشم‌اندازی جامع از شرایط و سیاست‌های مرتبط با محیط زیست و توسعه پایدار در دانشگاه‌های کشورهای مختلف راه‌اندازی شده است و از شش شاخص کلیدی «محیط زیست و زیرساخت»، «انرژی و تغییرات اقلیمی»، «مدیریت پسماند»، «آب»، «حمل و نقل» و

^۱ Webometrics University Ranking

^۲ Greenmetrics University Ranking

^۳ <http://greenmetric.ui.ac.id/>

«آموزش» برای رتبه‌بندی مؤسسه‌ها استفاده می‌کند. «گرین‌متریک» ابزاری برای جلب توجه مدیران در محیط‌های دانشگاهی فراهم آورده و سالانه بیش از ۱۰ هزار مؤسسه توسط این نظام رتبه‌بندی ارزیابی می‌شوند؛ فهرست حدود ۱۰۰۰ مؤسسه برتر بر روی وبگاه نظام رتبه‌بندی گرین‌متریک منتشر می‌شود.

جدول ۶: شاخص‌های نظام رتبه‌بندی گرین‌متریک

وزن	شاخص‌های نظام رتبه‌بندی گرین‌متریک
۱۵٪	تنظیم و زیرساخت
۲۱٪	انرژی و تغییرات اقلیمی
۱۸٪	اتلاف انرژی و منابع
۱۰٪	آب (مصرف، تصفیه، بازیافت)
۱۸٪	حمل و نقل
۱۸٪	آموزش

۴-۱۲ نقدی بر نظام رتبه‌بندی گرین‌متریک

نظام رتبه‌بندی گرین‌متریک را نمی‌توان با نظام‌های رتبه‌بندی دیگر دانشگاهی مقایسه کرد، زیرا این نظام رتبه‌بندی ادعایی در زمینه سنجش آموزش و پژوهش و ارزیابی در این جهت ندارد، بلکه هدفش ارزیابی دانشگاه‌ها در جهت توسعه سبز و پایدار است. یکی از ویژگی‌های این نظام رتبه‌بندی این است که هر دانشگاه برای شاخص‌ها باید مستندات دقیقی در قالب عکس، قرارداد و مدارک مرتبط ارائه دهد (این مستندات قالب مشخص دارد)، بارگذاری این مستندات وقت بسیار زیادی می‌طلبد. نکته قابل توجه این است که به نظر نمی‌آید ارزیابی دقیقی از اینکه مستندات واقعا متعلق به دانشگاه هست یا نه انجام شود، زیرا در بسیاری از مستندات ارائه آدرس دقیق وبگاه یا منبع دقیق مستندات لازم نیست.

۴-۱۳ نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک^۱

یومالتی‌رنک یک نظام رتبه‌بندی چندوجهی است که ابعاد گوناگون مؤسسه‌ها، شامل آموزش و یادگیری^۲، پژوهش^۳، دانش‌گستری^۴، رویکرد جهانی^۵ و مشارکت ملی^۶ را می‌سنجد. این مؤسسه رتبه‌بندی از آن جهت حائز اهمیت است که امکان مقایسه مؤسسه‌ها با هم دیگر را به شیوه‌ای آسان فراهم می‌کند، این مسئله موجب آسان شدن جستجو و مقایسه دانشگاه‌ها و گروه‌های آموزشی برای دانشجویانی شده است که در پی یافتن دانشگاه مقصد برای تحصیل‌اند.

پروژه رتبه‌بندی یومالتی‌رنک، حاصل همکاری میان چندین سازمان از جمله مؤسسه علوم و فناوری دانشگاه لایدن (هلند)، مرکز توسعه آموزش عالی در آلمان و بخش کتاب‌سنجی دانشگاه لایدن است که به منظور توسعه یک نظام رتبه‌بندی چند بعدی تهیه و ارائه شده است.

هدف نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک، توسعه یک نظام رتبه‌بندی با در نظر گرفتن همه ابعاد و طبیعت ناهمگون دانشگاه‌های جهان است. همچنین این نظام رتبه‌بندی به ارزیابی دانشگاه‌ها در پنج حوزه آموزش و یادگیری، پژوهش، انتقال دانش، تعامل منطقه‌ای و بین‌المللی‌سازی می‌پردازد. پوشش دانشگاهی این نظام رتبه‌بندی شامل دانشگاه‌های داخل اتحادیه اروپا و خارج از آن از جمله

^۱ U-MultiRank University Ranking

^۲ teaching and learning

^۳ research

^۴ knowledge transfer

^۵ international orientation

^۶ regional engagement

دانشگاه‌های آمریکا، آسیا، آفریقا و استرالیا است. منابع گردآوری داده در این نظام رتبه‌بندی شامل پایگاه‌های وب علوم، اسکوپوس، اطلاعات ارسالی توسط مؤسسات، نظرسنجی از دانشجویان و پایگاه‌های ثبت اختراع است.

جدول ۷: شاخص‌های نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک

شاخص‌های پژوهشی	شاخص‌های آموزشی
انتشار پژوهش‌های میان‌رشته‌ای	نرخ فارغ‌التحصیلی دانشجویان کارشناسی و ارشد
تعداد اعضای هیأت علمی بین‌المللی	نرخ فارغ‌التحصیلی به موقع
تعداد استادها	تبادل دانشجویان بین‌المللی
تعداد پژوهش‌ها	رشته‌های آموزش زبان‌های خارجی (کارشناسی و ارشد)
ارتباط با انتشارات بین‌المللی	تعداد دانشجویان بین‌المللی در مقطع دکتری
پژوهش‌های پراستناد و داغ	کارآموزی دانشجویان در شهر محل اقامت
درآمد پژوهشی	مشغول به کار شدن دانش‌آموختگان کارشناسی و ارشد در مراکز آموزشی و پژوهشی وابسته با دانشگاه

۴-۱۴ نقدی بر نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک

مرکز بین‌المللی آموزش عالی بریتانیا^۱ بارها به انتقاد از نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک پرداخته است. مهمترین نقد این مرکز بر نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک این است که این نظام دارای ابهامات زیادی است و باعث سردرگمی دانشجویان در انتخاب دانشگاه می‌شود.

۴-۱۵ نظام رتبه‌بندی سایماگو^۲

سایماگو شرکتی فناورمحور است که شهرتی جهانی در زمینه تحلیل و ارزیابی اطلاعات علمی دارد. این شرکت که در سال ۲۰۰۸ میلادی تاسیس شده و همواره ارتباطی تنگاتنگ با شرکای بین‌المللی از حوزه‌های نشر، تهیه‌کنندگان اطلاعات علمی، دانشگاه‌ها و کارگزاران دولتی داشته است. گزارش‌های رتبه‌بندی سایماگو، برای نخستین بار در سال ۲۰۰۹ میلادی منتشر شد. مهمترین شاخص‌های اندازه‌گیری این نظام رتبه‌بندی میزان پژوهش‌های اعضای هیأت علمی و دانشجویان دانشگاه، ارتباط پژوهشی با مؤسسات صنعتی، نوآوری و همکاری‌های بین‌المللی است.

جدول ۸: شاخص‌های نظام رتبه‌بندی سایماگو

محورها	شاخص‌ها	وزن شاخص‌ها
پژوهش	برونداد رهبری	٪۱۳
	برتری رهبری	٪۱۳
	برونداد	٪۸
	رهبری علمی	٪۵
	استعداد علمی	٪۵
	همکاری‌های بین‌المللی	٪۲
	پژوهش‌های با کیفیت	٪۲

¹ The UK Higher Education International Unit

² Scimago University Ranking

محورها	شاخص‌ها	وزن شاخص‌ها
نوآوری	برتری	۲٪
	دانش نوآورانه	۲۵٪
	ضریب فناوری	۵٪
وبگاه دانشگاه	لینکهای ورود به دامنه وبگاه	۱۵٪
	اندازه وبگاه	۵٪

۴-۱۶ نقدی بر نظام رتبه‌بندی سایماگو

تمرکز اصلی این نظام رتبه‌بندی بر انتشارات دانشگاهی است و شاخص‌های آموزشی، مدیریتی و دانشجویی در این نظام رتبه‌بندی جایی ندارد.

۵- کارآمدی شاخص‌های نظام‌های رتبه‌بندی بین‌المللی

دانشگاه‌ها از جمله سازمان‌های نظام‌مند، چندبعدی و پیچیده هستند و همین ویژگی‌ها رتبه‌بندی آنها را با توجه به عملکردهای متفاوت، بسیار دشوار کرده است (۹). تربیت نیروی انسانی متخصص، آموزش شهروندان فرهیخته، تولید دانش و دانش‌پژوهی، کمک به رفاه اقتصادی، پرورش نسل جدید و پیشگام در زمینه علوم و فنون، ارائه خدمات اجتماعی به جامعه، ایجاد فرصت‌های یادگیری مادام‌العمر، توسعه و انتشار یافته‌های علمی برای دستیابی به توسعه پایدار و ایجاد زمینه‌های تحقق سیاست‌های توسعه‌ای کشورها از جمله کارکردهای اصلی دانشگاه‌هاست (۱۰). نظام‌های رتبه‌بندی بین‌المللی در پاسخ به نیاز دانشگاه‌ها برای شناسایی جایگاه و دستاوردهایشان ایجاد شده است. اگر رتبه‌بندی دانشگاه‌ها بتواند ارزش‌ها و توانایی‌های هر دانشگاه و مؤسسه را به صورتی درست و دقیق اندازه‌گیری کند، محصول رتبه‌بندی کاربردهای فراوانی خواهد داشت. نتایج رتبه‌بندی‌ها، مهمترین نقاط ضعف و قوت دانشگاه‌ها را شناسایی و جایگاه آنها را در مسیر توسعه و پیشرفت مشخص می‌کند. همچنین، اطلاعات ارزشمندی در ارتباط با انتخاب محل تحصیل یا کار متناسب با علایق، در اختیار دانشجویان و اعضای هیأت علمی قرار می‌دهد. انتقادات بر کارآمدی نظام‌های رتبه‌بندی دانشگاه‌ها در دو بخش قابل طبقه‌بندی است: مشکلات زمینه‌ای و ساختاری آموزش عالی و مشکلات روش‌شناسی

۵-۱ مشکلات زمینه‌ای و ساختاری

مشکلات زمینه‌ای و ساختاری مؤثر بر کارایی نظام‌های رتبه‌بندی عبارتند از:

- ۱- هر دانشگاه با تمرکز بر مأموریت ویژه خود به فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی و کارآفرینی می‌پردازد.
 - ۲- دانشگاه‌ها از نظر اندازه و میزان دسترسی به منابع باهم متفاوت هستند.
 - ۳- هر کشور نظام آموزش عالی خاصی دارد که ساختار مراکز آموزشی و دانشگاه‌ها تحت تأثیر آن است.
 - ۴- در برخی موارد، همبستگی معنادار بین کیفیت دانشگاه و نتایج رتبه‌بندی وجود ندارد.
- در کشورهایی که نظام جامع ارزیابی کیفیت که مورد پذیرش دانشگاهیان و سیاستگذاران و مطابق با اصول و هنجارهای علمی و دانشگاهی بین‌المللی باشد، وجود ندارد، استفاده از نظام‌های رتبه‌بندی برای سنجش کیفیت فعالیت‌ها و عملکرد دانشگاه‌ها قابل اتکا نیست. ارائه تصویری نادرست از کیفیت آموزش عالی و روند تغییرات در طول زمان و برداشت اشتباه از تفاوت‌های تعریف کیفیت برخی از این مشکلات هستند.
- ۵- یکسان‌نگری مؤسسات و برنامه‌های موجود در رشته‌های مختلف علمی. مثلاً دانشگاه‌ها با زمینه علوم انسانی و علوم اجتماعی در این نظام‌ها رتبه پایینی خواهند داشت.

۵-۲ مشکلات روش‌شناسی

نظام‌های رتبه‌بندی با توجه به تنوع معیارها، دارای ویژگی‌های خاصی هستند و نمی‌توان انتظار داشت همه آنها تمام جنبه‌های عملکردی دانشگاه‌ها را مورد سنجش و ارزیابی قرار دهند و این در حالی است که رتبه هر دانشگاه باید حاصل ترکیبی از عملکردهای تمام حوزه‌های فعالیتی دانشگاه باشد. اشکالات روش‌شناسی نظام‌های رتبه‌بندی عبارتند از:

۱- تردید در اعتبار و پایایی نظام‌های رتبه‌بندی. همواره ایراداتی بر نوع معیارهای انتخاب شده و اهمیت و وزن معیارها وارد می‌شود. برخی این اشکالات عبارتند از:

- معیار پژوهش دارای وزن بیشتری در تمام نظام‌های رتبه‌بندی است.

- در نظام‌های رتبه‌بندی وضع موجود و داده‌های در دسترس اندازه‌گیری می‌شود نه وضع مطلوب. هر یک از نظام‌های رتبه‌بندی براساس دیدگاه و اهداف خود و میزان دسترسی به داده‌های قابل سنجش، معیارهای متفاوتی را اندازه‌گیری می‌کنند.

- در برخی نظام‌های رتبه‌بندی اشاره به جوایز شده است و وزن اختصاصی به آن در مقایسه با سایر معیارها بالاست. وزن بالای جوایز بین‌المللی به وضوح برتری را اندازه‌گیری نمی‌کند.

- در عمل تولیدات علمی در رشته‌های مختلف یکسان نیست و دادن وزن برابر به مقالات علمی همه رشته‌ها در نظام رتبه‌بندی مشکل‌ساز است.

۲- مشکلات جمع‌آوری داده‌ها. منبع جمع‌آوری و محل استناد داده‌ها در نظام‌های رتبه‌بندی عبارتند از داده‌های جمع‌آوری شده توسط نهادهای دولتی یا وابسته به بودجه‌های پژوهشی؛ داده‌های ارائه شده توسط خود دانشگاه‌ها؛ داده‌های جمع‌آوری شده از طریق بررسی نظرات و تجربیات ذینفعان مختلف بر برخی از شیوه‌های جمع‌آوری داده‌ها اشکالاتی وارد است که اعتبار نظام‌های رتبه‌بندی را با چالش مواجه می‌کند.

۳- امکان دستکاری شاخص‌ها در نظام‌های رتبه‌بندی. در برخی از شاخص‌های معرفی شده توسط نظام‌های رتبه‌بندی در اندازه‌گیری آنها امکان دستکاری توسط دانشگاه‌ها وجود دارد و دانشگاه‌ها می‌توانند با تعاریف مبهم یا کم و زیاد کردن شاخص‌ها رتبه خود را ارتقا دهند. این مشکل امکان معرفی جایگاه واقعی دانشگاه‌ها را فراهم نمی‌کند.

۴- اتکا بر زبان خاص در نظام‌های رتبه‌بندی که به تعصب منطقه‌ای منجر می‌شود. دانشگاه‌هایی که در کشورهای غیرانگلیسی‌زبان قرار گرفته‌اند علی‌رغم بعضی برتری‌ها معمولاً در بالای فهرست برترین دانشگاه‌ها در سطح جهانی قرار نخواهد گرفت

عوامل مؤثر بر کارآمدی نظام‌های رتبه‌بندی

نمودار ۳- عوامل مؤثر بر کارآمدی نظام‌های رتبه‌بندی

۶- تأثیر کرونا بر شاخص‌های ارزیابی نظام‌های معتبر رتبه‌بندی

از زمانی که ویروس جدید کرونا در دنیا شیوع پیدا کرد، گمانه‌زنی‌ها درباره آینده موضوعات مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی آغاز شد. یکی از حوزه‌هایی که به شدت تحت تأثیر این ویروس قرار گرفت، نظام آموزش عالی کشورهای دنیا بود. تأثیرهایی که بیماری کووید ۱۹ بر روند آموزش و پژوهش سراسر جهان داشته است، به گونه‌ای که روند آموزش در بیشتر دانشگاه‌ها کاملاً تغییر کرده است؛ روش‌های برخط جایگزین روش‌های حضوری آموزش شده است؛ همایش‌ها و نشست‌های علمی حضوری تبدیل به وبینار و دوره‌های مجازی شده است و دانشگاه‌ها در پی یافتن راه‌های جدید برای پذیرش دانشجویان داخلی و خارجی و ارتباط‌های علمی هستند (۱). به گزارش یونسکو ویروس کرونا دو نوع تأثیر بر روند آموزش و پژوهش جهان داشته است: تأثیر آنی و قابل مشاهده و تأثیر درازمدت و غیرقابل مشاهده (۲).

۶-۱- آثار کوتاه مدت

برای بررسی تأثیر کرونا بر شاخص‌های ارزیابی نظام‌های بین‌المللی رتبه‌بندی، وبگاه تمامی این نظام‌های رتبه‌بندی بررسی شد. برخی از نظام‌های رتبه‌بندی مانند تایمز درباره تأثیر بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ بر روند ارزیابی دانشگاه‌ها اطلاعاتی را درج کرده‌اند. اما در برخی از وبگاه‌های نظام‌های رتبه‌بندی اطلاعاتی در این زمینه وجود از این رو بر آن شدیم تا از طریق پست الکترونیک، اطلاعاتی در مورد تأثیر بیماری کووید ۱۹ بر این نظام‌های رتبه‌بندی کسب کنیم. در این بخش نتایج بررسی وبگاه‌ها و پرسش از طریق پست الکترونیک ارائه می‌شود:

۶-۲ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی تایمز

نظام رتبه‌بندی تایمز در مقاله مفصلی به بررسی شرایط دانشگاه‌ها و آموزش و پژوهش در دوران همه‌گیری بیماری کووید ۱۹، پرداخته است (۱۱). در این مقاله اشاره شده است که از آنجایی که داده‌های مورد بررسی در ارزیابی تایمز ۲۰۲۰، بر مبنای داده‌های پژوهشی و آموزشی ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹ است، بیماری کووید ۱۹، تأثیری بر روند ارزیابی سال ۲۰۲۰ ندارد. اما از آنجا که داده‌های ارزیابی سال ۲۰۲۱ تحت تأثیر همه‌گیری خواهد بود، وزن برخی از شاخص‌ها تغییر خواهد کرد و امتیاز ویژه‌ای به پژوهش‌ها درباره بیماری کووید ۱۹ با استنادهای بالا اختصاص داده می‌شود. اطلاعات تکمیلی درباره تغییر یا عدم تغییر شاخص‌ها تا قبل از سال ۲۰۲۱ منتشر خواهد شد.

۶-۳ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی کیو. اس

روش‌شناسی و شاخص‌های نظام رتبه‌بندی کیو. اس سال ۲۰۲۰ تغییری نداشته است، زیرا داده‌های مورد نیاز برای ارزیابی ۲۰۲۰ این نظام رتبه‌بندی مربوط به سال ۲۰۱۹ و سال‌های قبلتر است. از مهمترین فعالیت‌های نظام رتبه‌بندی کیو. اس در دوران بیماری کووید ۱۹، برگزاری وبینارهای تخصصی درباره شاخص‌های این نظام رتبه‌بندی، تغییرات در روند آموزش جهانی و نحوه بالابردن کیفیت آموزش است (۱۲).

۶-۴ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی لایدن

نظام رتبه‌بندی لایدن نیز در روش‌شناسی و شاخص‌های ارزیابی سال ۲۰۲۰ تغییری اعمال نکرده است، اگرچه بخاطر شرایط کاری کارکنان این نظام‌های رتبه‌بندی در همه‌گیری بیماری کووید ۱۹، اعلام رتبه‌بندی لایدن سال ۲۰۲۰ نسبت به زمان مشخص شده کمی تأخیر داشته است (۱۳). متولیان این نظام رتبه‌بندی مشغول بررسی شرایط کنونی جهان بر روند پژوهش و همکاری‌های پژوهشی‌اند، زیرا همانطور که ذکر شد پژوهش و استناد، مهمترین شاخص این نظام رتبه‌بندی است.

۶-۵ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی شانگهای

نظام رتبه‌بندی شانگهای نیز در روند ارزیابی و روش‌شناسی در ارزیابی داده‌های دانشگاه‌های سراسر جهان در سال ۲۰۲۰ تغییری اعمال نکرده است. البته متخصصان این نظام رتبه‌بندی منتظر تغییرات احتمالی شرایط همه‌گیری بیماری کووید ۱۹ هستند تا بتوانند برای سال ۲۰۲۱ برنامه‌ریزی کنند (۱۴). ممکن است در ارزیابی موضوعی سال ۲۰۲۱ این نظام رتبه‌بندی، فعالیت‌ها و پژوهش‌های بین‌المللی مرتبط با بیماری کووید ۱۹ در شاخص‌های ارزیابی لحاظ شود.

۶-۶ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی وبومتریکس

روش‌شناسی و روند ارزیابی نظام رتبه‌بندی وبومتریکس ۲۰۲۰ تغییری نکرده است. اگرچه تغییرات احتمالی بر این نظام رتبه‌بندی نیز بعید به نظر می‌رسد، زیرا بیشتر شاخص‌های ارزیابی در این نظام رتبه‌بندی مربوط به کیفیت و کمیت وبگاه‌های دانشگاهی است، که کمتر از دیگر بخش‌های دانشگاهی تحت تأثیر شرایط کاری در ایام بیماری کووید ۱۹، قرار گرفته است. وبگاه این نظام رتبه‌بندی لیستی از پژوهش‌های گوگل اسکولار با کلیدواژه کووید ۱۹، را به ترتیب میزان استنادهای دریافت‌شده منتشر کرده است، تا مخاطبان را نسبت به این پژوهش‌ها و یافته‌ها آگاه سازد (۱۵). ممکن است در رتبه‌بندی سال آینده این نظام رتبه‌بندی، در شاخص برتری امتیاز خاصی به دانشگاه‌ها با پژوهش‌های مرتبط با بیماری کووید ۱۹ اختصاص داده شود.

۶-۷ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی گرین‌متریک

تاکنون تغییری در روش‌شناسی و شاخص‌های نظام رتبه‌بندی گرین‌متریک داده نشده است و دانشگاه‌ها تا پایان سپتامبر ۲۰۲۰ فرصت دارند تا اطلاعات مورد نیاز برای شاخص‌های این نظام رتبه‌بندی ۲۰۲۰، را مانند سال‌های قبل، تکمیل کنند (۱۶). از جمله فعالیت‌های این نظام رتبه‌بندی، برگزاری همایش‌ها و کارگاه‌های بین‌المللی در کشورهای مختلف است، هرچند که امسال مانند همه‌ی رویدادهای جهانی به دلیل شرایط همه‌گیری، برخی رویدادهای این نظام رتبه‌بندی نیز به زمان نامعلومی در آینده موکول شده و یا به‌صورت آنلاین برگزار می‌شود. قرار بود میزبان همایش اصلی گرین‌متریک ۲۰۲۰ دانشگاه زنجان باشد که برگزاری این همایش نیز متأثر از شرایط خاص این روزها به تعویق افتاده و چگونگی برگزاری و زمان آن متعاقباً اطلاع‌رسانی خواهد شد.

۶-۸ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک

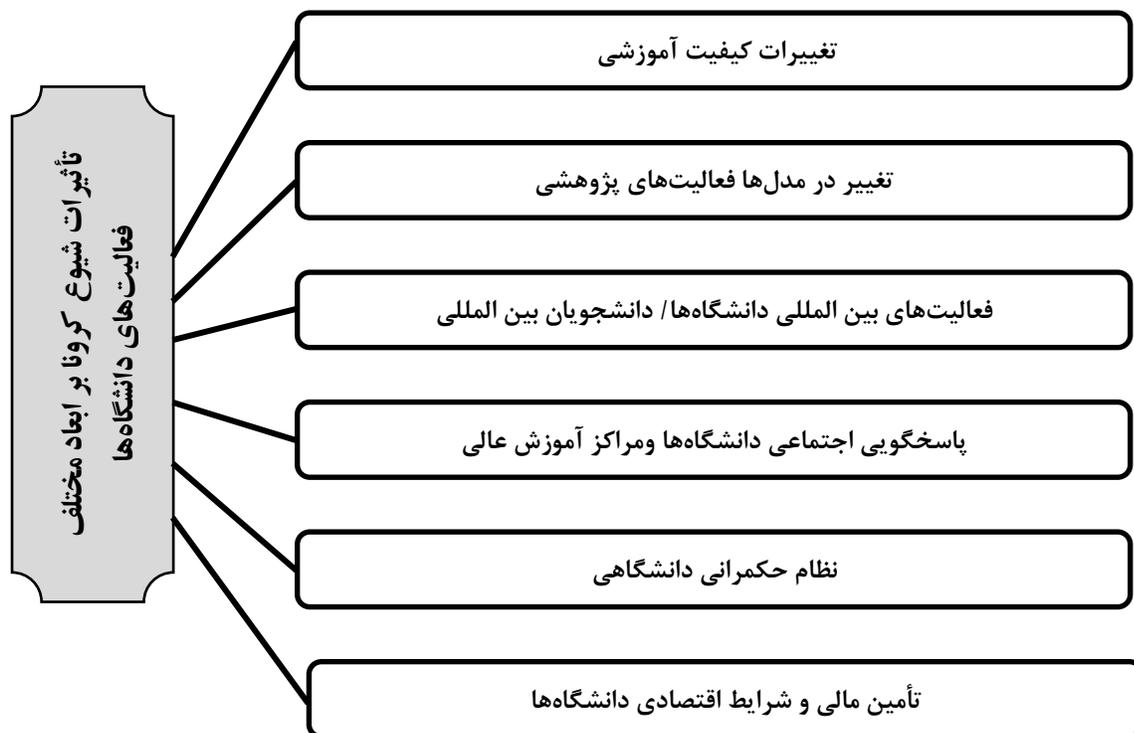
تاکنون شاخص‌های ارزیابی نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک تحت تأثیر بیماری کووید ۱۹، قرار نگرفته است. در وبگاه این نظام رتبه‌بندی مقاله‌ای درباره اهمیت ارائه دروس به صورت آنلاین و باکیفیت توسط دانشگاه‌ها منتشر شده است. در این مقاله اشاره شده است که حدود ۶۰ درصد دانشگاه‌های جهان توانایی انتقال دانش از طریق روش‌های آنلاین را دارند و نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک درصدد است دانشگاه‌های موفق در آموزش آنلاین را در وبگاهش معرفی کند. در سال آینده داشتن برنامه‌های آموزشی آنلاین دانشگاه‌ها تبدیل به یکی از شاخص‌های ارزیابی این نظام رتبه‌بندی می‌شود (۱۷).

۶-۹ تغییرات احتمالی در شاخص‌های نظام رتبه‌بندی سایماگو

نظام رتبه‌بندی سایماگو تا کنون درباره تغییر روش‌شناسی و روند ارزیابی دانشگاه‌ها در سال ۲۰۲۰ اطلاعاتی ارائه نداده است (۱۸).

۶-۱۰ آثار بلند مدت

یکی از حوزه‌های متأثر از شیوع کرونا و ویروس نظام‌های آموزشی کشورها است. کشورهای مختلف به ویژه قطب‌های اقتصادی دنیا با درگیر شدن در این موضوع چاره‌ای جز تعطیلی مراکز آموزش عالی خود ندیدند، لذا ساختار، موجودیت و روند رو به رشد بسیاری از دانشگاه‌ها دچار عقب‌گرد شدند. پژوهش‌هایی که در راستای توسعه علم و فناوری انجام می‌شدند خود را در مبارزه‌ای آشکار با ویروس کرونا دیدند که ساختارهای اجتماعی جوامع را دچار خطر کرده بود. پیامدهای ناشی از این بیماری در عرصه آموزش عالی فشارهای روانی و اقتصادی زیادی را بر ذینفعان دانشگاه‌ها وارد آورده است. پیامدهای این همه‌گیری در حوزه‌های مختلف آموزشی (لغو کلاس‌های حضوری)، پژوهش (کاهش پژوهش‌های میدانی و آزمایشگاهی)، ارزیابی (عدم امکان ارزیابی دقیق دانشجویان) و سرمایه و امور مالی (تحمیل هزینه‌های سرسام آور بر آموزش عالی) ظهور کرده است. مهمترین مؤلفه‌های آموزش عالی که با شیوع کرونا دچار تغییرات شده‌اند در نمودار ۴ آمده است

نمودار ۴- اثرات شیوع کرونا بر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی

۷- تغییرات کیفیت آموزشی پس از کرونا

کیفیت آموزشی پس از کرونا دچار تغییراتی خواهد شد که مهمترین آنها عبارتند از:

۷-۱ گسترش آموزش مجازی

با لغو کلاس‌های درس دانشگاه‌های بیشتر کشورها با شیوع کرونا، نظام آموزش مجازی توسعه شتابانی یافت. هر چند پلتفرم‌های آنلاین، حیات بسیاری از دانشگاه‌ها را احیا کردند، اما نوع آموزش و یادگیری در دانشگاه‌ها دچار تغییرات اساسی شد. بخش قابل توجهی از دانشجویان که در دانشگاه‌ها سراسر جهان ثبت‌نام کرده‌اند، در حال حاضر به دلیل وضعیت موجود از نظام‌های آنلاین برای آموزش و یادگیری دروس خود استفاده می‌کنند. برخی دانشگاه‌ها که از قبل تجربه کار با نظام مجازی آموزشی را داشتند، بهتر از بقیه دانشگاه‌ها عمل کردند و در این مسیر موفق‌تر بودند، اما به‌رغم پیش‌بینی‌های صورت‌گرفته، نمی‌توان انتظار داشت که نظام آموزشی دانشگاه‌ها به این سرعت تغییر کند و بعد از اتمام کرونا، تمام کلاس‌های درس دانشگاهی به‌صورت آنلاین برگزار شوند. بحران کرونا جهان فرصت خوبی را برای ظهور پلتفرم‌های آنلاین ایجاد کرد تا اهمیت آن برای دانشگاه‌ها مشخص شود. قبل از شیوع کرونا بسیاری از دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، آموزش آنلاین برخی دروس را جدی نمی‌گرفتند اما این بحران ارزش این فناوری و آموزش مجازی را مشخص کرد. در واقع آموزش‌های آنلاین نه تنها منابعی برای یادگیری تکمیلی دانشجویان به‌شمار می‌روند، بلکه فضایی مشترک و اجتماعی را برای تعامل بین دانشجویان فراهم می‌کنند.

ارتقای بستر فنی و ابزارهای تدریس و تعریف نحوه ارزیابی مجازی، دانش‌افزایی دانشجویان و اعضای هیأت علمی برای استفاده بهینه از ابزارها و همچنین ارائه خدمات آموزشی به صورت آنلاین از شرایط موفقیت آموزش مجازی دانشگاه‌هاست. در حالی که در دوران ابهام حاصل از شیوع کرونا به سر می‌بریم، دانشگاه‌ها باید پیوسته در تلاش برای ارائه آموزش مجازی با کیفیت بالا و ارتباط مستمر با دانشجویان باشند.

۷-۲ دانشجوی محوری

ویروس کرونا، دانشگاه‌ها را به سمت وسوایی سوق داده است که راهبردهای یاددهی - یادگیری و شیوه‌های تدریس دگرگون شده و یادگیری دانشگاه‌ها، دانشجوی محور شده است. هر چند در بسیاری از دانشگاه‌ها، آموزش مجازی عاملی برای کاهش متن‌های کاغذی سخنرانی است، اما ویروس کرونا، دانشگاه‌ها و نظام آموزش عالی را در جهان به نمونه‌ای کامل از یادگیری دانشجوی محور تبدیل خواهد کرد. دانشگاه‌ها بعد از ماه‌ها آموزش آنلاین و تعامل مجازی دانشجویان و استادان بیش از هر زمان دیگر به ارزش و اهمیت تدریس چهره به چهره در نظام آموزش عالی پی‌برده‌اند. نحوه تعامل، نوع گفت‌وگو و نحوه تدریس استادان در آموزش حضوری در کنار آموزش به پرورش دانشجویان کمک شایانی می‌کند. بسیاری از دانشجویانی که به درجات عالی موفقیت را کسب کرده‌اند بخش مهمی از تعالی خود را مدیون استادانی می‌دانند که ضمن توانایی‌های علمی به آنها اخلاق، فن گفت‌وگو، صداقت علمی و صراحت را آموخته‌اند. بنابراین طبیعی است اگر در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی صرفاً آموزش مجازی نقش‌آفرینی کند با آفات و آسیب‌های بسیاری روبه‌روست.

۷-۳ رونق آموزش‌های مهارتی بعد از کرونا

شیوع ویروس کرونا اثرات جدی بر شرایط اقتصادی کشورها به ویژه بازار کار گذاشته است به گونه‌ای که بیکاری نیروی کار کشورها به عنوان یکی از جدی‌ترین اثرات مخرب کرونا عنوان شده و این دلیلی است که افراد جویای کار، برای اینکه بار دیگر برای دستیابی به کار بهتر، به سمت آموزش بیابند و از طریق کسب گواهی‌های مهارت سعی کنند وارد حرفه دیگری شوند. این روند متفاوت، دانشگاه‌ها را ملزم می‌کند که آموزش‌های مهارت‌محور را بیشتر در مرکز توجه خود قرار دهند و دروس ارائه‌شده را به گونه‌ای تنظیم کنند که دانشجویان در هم‌زمان با یادگیری مبانی نظری، بیشتر بتوانند کارهای عملی را فرا گرفته و برای ورود به بازار کار آماده شوند. یادگیری آنلاین در این زمینه می‌تواند مؤثر عمل کند. کمک گرفتن از یادگیری آنلاین می‌تواند یادگیری را در کنار عمل کردن قرار دهد و دانشجویان را در انجام پروژه‌های عملی وارد کند. دانشگاه‌ها می‌توانند بین دانشجویان و محیط‌های

کاری ارتباط بیشتری برقرار کنند و در واقع، دانشجویانی آماده ورود به بازار کار تحویل جامعه دهند و به این شکل، نیاز کارفرمایان و بازار کار را تأمین کرده‌اند. با وجود اینکه دانشجویان و استادان هنگام کار با این نظام آموزشی آنلاین ممکن است دچار فشار روانی شوند که البته لازمه تغییر است، اما این فرصت دانشگاه‌ها را ملزم می‌کند که بیشتر از فعالیت‌های مجازی کارآمد استفاده کنند.

۷-۴ تغییرات برنامه درسی

یکی دیگر از ارکان متأثر از کرونا برنامه‌های درسی و آموزش است. الزمات طراحی و اجرای برنامه‌های درسی در شرایط جدید عبارتند از:

۱- نوآوری در برنامه‌های درسی با توجه به بحران پیش آمده

۲- توجه به فرهنگ محلی در برنامه‌های درسی

۳- تغییر در برنامه درسی با توجه به پیش‌نیازهای فناوری اطلاعات

برای طراحی برنامه درسی ابتدا باید عوامل اثرگذار بر برنامه درسی شناسایی شود و سپس نحوه اثرگذاری این عوامل بر عناصر برنامه درسی مورد بررسی قرار گیرند. قابلیت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات و نظریه‌های یادگیری دو عامل اثرگذار بر طرح برنامه درسی دانشگاه مجازی هستند. قابلیت‌های چندرسانه‌ای، ابررسانه‌های، تعاملی، انعطاف زمانی و مکانی به دانشجویان به عنوان یادگیرندگان اصلی آموزش عالی امکان می‌دهد، به محتواها و منابع یادگیری گوناگون دسترسی داشته باشد و با هم‌کلاسان، مدرسان و راهنمایان متعدد تعامل داشته باشد و متناسب با شرایط و موقعیت خود در فعالیت‌های یادگیری شرکت کند. مجموعه این امکانات به یادگیرنده کمک می‌کند، دانش خود را به طور فعال و متناسب با موقعیت شکل دهد. مؤلفه‌های اهداف، محتوا، فعالیت‌های یادگیری، گروه‌بندی یادگیرندگان، مواد و منابع یادگیری، فضا، زمان، راهبردهای تدریس و شیوه‌های ارزشیابی باید در طراحی برنامه‌های درسی با توجه به شرایط جدید، مورد توجه قرار گیرند.

۷-۵ نوآوری‌ها در ارائه خدمات آموزشی

ویروس کرونا در حال تسهیل نوآوری‌ها نیز هست. گروهی از دانشگاه‌ها به دانشجویان خود این فرصت را پیشنهاد داده‌اند که بتوانند ترم‌های آنلاین را در دیگر دانشگاه‌های هم‌گروه خود نیز ثبت‌نام کنند. بنابراین یک رویکرد جدید در راستای استفاده از فناوری برای بهبود خدمات آموزشی به وجود آمده است. دانشگاه‌ها هر چند نسبت به سنت‌های قبلی خود وفادار هستند، اما برخی از این دانشگاه‌ها از سنت‌های خود به عنوان بهانه‌ای برای مقاومت در برابر تغییر استفاده می‌کردند. پس از شرایط جدیدی که کرونا برای آموزش عالی و دانشگاه‌ها پدید آورده است، فرصتی کم‌نظیر برای به‌کارگیری طرح‌های نوآوری ارائه خدمات آموزشی در دانشگاه‌ها ایجاد شده است.

۷-۶ دانشجویان

ورود و فعالیت دانشجویان در دانشگاه‌ها پس از شیوع کرونا با شرایط جدیدی مواجه است که مهمترین آنها عبارتند از:

۱- تنها تعداد کمی از دانشگاه‌ها در نیمسال جاری قصد آموزش حضوری به دانشجویان خود را دارند. اگر این روند ادامه پیدا کند موجب می‌شود تقاضا نیز برای ترم‌های حضوری با افت مواجه شود. هرچند بسیاری از دانشجویان دانشگاه را نه تنها محیطی برای مطالعه بلکه فضایی مناسب برای تعامل و گفتگو دانسته‌اند، اما آموزش غیرحضوری نیز مزیت‌هایی مانند کاهش هزینه‌ها را از طریق یادگیری در منازل به همراه خواهد داشت.

۲- اکثر فعالیت‌هایی که دانشگاه‌ها برای کاهش سرعت انتقال ویروس و حفاظت از بهداشت فردی صورت می‌دهند، تأثیرات جدی را بر دانشجویان با توانمندی‌های محدود مالی و اقتصادی خواهد داشت. برای مثال، دانشجویان کم‌درآمد ممکن است برای گذراندن واحدهای مجازی به ابزار و یا اینترنت پرسرعت دسترسی نداشته باشند. همچنین احتمال دارد که این دانشجویان برای هزینه‌های زندگی نیازمند شغل هم باشند. برای دانشجویانی که به لحاظ علمی مشکل دارند، انتقال به یادگیری مجازی اشکالات جدی ایجاد خواهد کرد و موفقیت آنها را در فعالیت‌های آموزشی خود تهدید خواهد کرد.

۳- مشکلات اقتصادی، از دیگر مواردی است که دانشجویان به صورت اجتناب ناپذیری با آن مواجه هستند. با شیوع ویروس، کشورهای جهان با رکود اقتصادی شدیدی مواجه خواهد بود و بخشی از تولید ناخالص داخلی خود را از دست خواهند داد. در نتیجه طبقه متوسط کشورها که باعث رشد و گسترش آموزش عالی در جهان شده اند، به طور موقت کاهش خواهند یافت. به عبارتی اقشار متوسط به عنوان متقاضیان عمده آموزش عالی به دلیل مشکلات اقتصادی ناشی از بحران کرونا، دیگر مانند دوران قبل از کرونا توانایی حمایت از فرزندان خود را نخواهند داشت. دانشجویان نیز که اغلب، بخشی یا تمام هزینه‌های خود را از طریق کار در محیط‌های علمی و یا مشاغل خدماتی در کشورهای مختلف تأمین می‌کردند، به شدت از وضعیت اخیر متضرر شده و در تأمین هزینه‌های دانشجویی (شهریه، هزینه اسکان و سایر هزینه‌های جانبی) با مشکل مواجه خواهند بود. این امر، ممکن است در مواردی، حتی انصراف از تحصیل ناخواسته برخی از دانشجویان را در پی داشته باشد.

۷-۷ چالش‌های حوزه پژوهش دانشگاه

مهمترین چالش‌های حوزه پژوهش دانشگاه‌ها پس از شیوع کرونا عبارتند از:

- ۱- کاهش برگزاری کنفرانس‌ها
 - ۲- کاهش حضور در همایش‌های ملی و بین‌المللی
 - ۳- کاهش فرصت‌های مطالعاتی اعضای هیأت علمی و دانشجویان تحصیلات تکمیلی
 - ۴- کاهش ارتباطات پژوهشی
 - ۵- تهیه دشوار مواد و ملزومات برای انجام امور پژوهشی
- دانشگاه‌ها در حوزه پژوهش، ضمن فعال نگاه داشتن و حتی توسعه فعالیت‌های پژوهشی خود بویژه تمرکز بر سازماندهی پژوهش‌های علمی و کاربردی در حوزه‌های مرتبط با کرونا، از بهداشت و درمان گرفته تا صنایع راهبردی و نیز پیامدهای گسترده انسانی، اجتماعی و فرهنگی کرونا اقدام نمایند. ضروری است در دانشگاه‌ها، مدل‌های جدید از همکاری‌های پژوهشی تعریف شود و چالش‌های ناشی از کرونا در ترفیع و ارتقای اعضای هیأت علمی مرتفع شود.

۷-۸ گسترش فعالیت‌های بین‌المللی

دانشگاه‌ها فرصتی مناسبی را برای گسترش همکاری‌های آموزشی و پژوهشی مشترک با بهره‌مندی از فناوری‌های نوین ارتباطی به دست آورده‌اند. اگرچه فناوری اطلاعات و ارتباطات سال‌هاست که در دسترس بوده و امکان ارتباطات مجازی را فراهم کرده بودند، اما در اغلب کشورها اعضای هیأت علمی، دانشجویان و پژوهشگران ترجیح می‌دادند که همچنان به روش‌های سنتی پیشین به تداوم همکاری‌های علمی مشترک بپردازند. در ماه‌های پس از شیوع کرونا، تحولی بزرگ در نظام‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه‌ها و مراکز علمی رخ داده است. تشکیل کلاس‌های درس، نشست‌ها و همایش‌های علمی و کارگاه‌های آموزشی در فضای مجازی، این ایده را به همراه خود آورده است که می‌توان با حداقل صرف هزینه و وقت، امکان بهره‌مندی دانشجویان و پژوهشگران را از برنامه‌های علمی در دانشگاه‌های گوناگون جهان فراهم آورد.

۷-۹ دانشجویان بین‌المللی

در شرایط فعلی ناشی از شیوع کرونا، دانشگاه‌ها در معرض کاهش احتمالی دانشجویان بین‌المللی قرار دارند. دانشگاه‌های بسیاری برای عبور از این بحران و حفظ مداوم ارائه دروس، اطمینان از تعداد جذب دانشجویان قوی و ارائه ارتباط شفاف با دانشجویان در تلاش هستند. اثرات بحران کرونا بر شرایط دانشجویان بین‌المللی در جهان را می‌توان از دو منظر بررسی کرد. منظر اول بررسی ابعاد تصمیم‌گیری دانشجویان بین‌المللی است و منظر دوم رویکرد دانشگاه‌ها و نظام آموزش عالی در خصوص این دانشجویان است.

دانشجویان بین‌المللی در مواجهه با این بحران متأثر از تصمیمات دولت‌های مختلف و شرایط خاص خودشان تصمیم‌گیری کرده‌اند. شیوع کرونا به بسته شدن کامل مرزها در اغلب کشورهای جهان، به ویژه کشورهای دانشجویپذیر منجر شده است. شیوع همه‌گیری کرونا حوزه مهاجرت، بالاخص جابجایی دانشجویان بین‌المللی را با چالش‌ها و مشکلات عدیده‌ای مواجه ساخته است. سایر

دانشجویانی که خود را برای آغاز دوره تحصیلی و یا ادامه دوره خود در ترم‌های بهاره آماده کرده بودند نیز، از ادامه این شرایط نگران بوده و در وضعیت نامعلومی قرار دارند. از سویی دانشجویان بین‌المللی می‌توانند به صورت خودخواسته برنامه‌های تحصیلی خارج از کشور خود را به تعویق بیندازند یا از ادامه تحصیل انصراف دهند. هر دو حالت این تصمیمات، در نتیجه نگرانی‌هایی در خصوص مسائل بهداشتی محیط‌های علمی و همچنین به طور کلی ترس از شرایط وخیم در کشورهای مقصد ناشی می‌شود. مشکلات مرتبط با نداشتن بیمه درمانی معتبر، دغدغه پرداخت کرایه خانه و اجاره خوابگاه در نتیجه رکود اقتصادی و به تبع آن کاهش توان خانواده‌ها و همچنین خود دانشجویان در نتیجه تعطیلی مشاغل خدماتی و آکادمیک، کاهش دسترسی به تست‌های ورودی مانند تافل، آیلتس، جی‌مت و غیره، سردرگمی و بلاتکلیفی دانشجویان در نتیجه ابهام و عدم تعیین تکلیف قطعی آموزش عالی کشورها در خصوص دانشجویان بین‌المللی، تحمل این دوران تنش‌زا را برای دانشجویان بین‌المللی سخت‌تر نموده است. برون‌رفت از وضعیت موجود و مرتفع نمودن چالش‌های مذکور، لزوم ارائه راه‌حل‌های خلاقانه را برمی‌تابد.

هر چند کشورهای دانشجویپذیر که عمدتاً کشورهای انگلیسی زبان را شامل می‌شوند، ممنوعیت‌ها و یا بعضاً معافیت‌هایی را برای دانشجویان بین‌المللی وضع نموده‌اند. برخی کشورها برای ورود دانشجویان بین‌المللی به این کشور استثناها و یا معافیت‌هایی (منوط به قرار گرفتن در قرنطینه ۱۴ روزه) در نظر گرفته‌اند. همچنین تسهیلاتی را برای دانشجویان جدیدالورود در نظر گرفته و امکان به تعویق انداختن ثبت‌نام و یا بازگشت هزینه پرداختی در صورت انصراف از ادامه تحصیل در کالج را فراهم آورده‌اند. کشورهای دیگر نیز پرداخت کرایه‌ها را برای دانشجویان به حالت تعلیق درآورده‌اند.

۷-۱۰ تقویت مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه

تغییر و تحولات شتابناک، عدم اطمینان و پیچیدگی محیطی از جمله ویژگی‌های آموزش عالی در قرن حاضر است. در این فضا، دانشگاه در پی تحقق اهداف و رسالت‌های خود و نقش‌آفرینی مطلوب است. چنین شرایطی، دانشگاه‌ها را ناگزیر به استفاده از روش‌هایی می‌کند که بتوانند علاوه بر حفظ و بقای خود در این شرایط پاسخگوی نیازهای درونی و محیط بیرونی خود باشند. در گذشته رسالت اصلی دانشگاه‌ها آموزش و پژوهش بود که در دو دهه گذشته، پاسخگویی اجتماعی و ارائه خدمات اجتماعی هم به عنوان مأموریت جدید دانشگاه‌ها در رتبه‌بندی‌های جهانی معرفی شد. منظور از خدمات اجتماعی خدماتی است که دانشگاه‌ها برای پاسخگویی به نیازهای جامعه به عموم ارائه می‌دهند. نیازهای جامعه شامل درخواست‌هایی است که جامعه از دانشگاه‌ها به عنوان یک نهاد دانش‌محور انتظار دارد.

سرنوشت جوامع در مواقع بحران تا حدود زیادی به نقش‌آفرینی دانشگاه‌ها و مراکز علمی در حرکت از بحران به راهکارهای عملیاتی می‌باشد. بر این اساس در ایام کرونا و پساکرونا، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی نیازمند تدابیر و راهکارهایی هستند که بتواند راهنمای نقش‌آفرینی مثبت و معنادار این نهادها باشد. نقش‌آفرینی دانشگاه‌ها در صحنه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و ... در ایام کرونا به مثابه یک موضوع قدیمی، اما با ماهیت و محتوای پیچیده‌تر در همه نظام‌های آموزشی جهان به ویژه دانشگاه‌ها احساس می‌شود. جوامعی که توسعه آموزش عالی در شرایط بحران را به طور جدی مورد توجه قرار می‌دهند؛ افراد جامعه را قادر می‌سازند زندگی در دنیای جدید را به آسانی تجربه کنند و دانش‌ها، ارزش‌ها، دیدگاه‌ها و توانایی‌های لازم را در این عرصه فرامی‌گیرند و گام‌های مؤثری را در زمینه عدالت اجتماعی و حفظ موقعیت اجتماعی بردارند. دانشگاه‌ها باید از نقش و مسئولیت‌های خود در قبال بحران کووید ۱۹ برای حل مشکلات و تبعات ناشی از آن آگاه شود.

نظام‌های رتبه‌بندی باید میزان پاسخگویی اجتماعی را هم اندازه‌گیری کنند. ایده مسئولیت اجتماعی دانشگاه ناظر بر این است که در جهان امروز، علم و دانش می‌توانند به بهبود سعادت انسان‌ها کمک کنند. مسئولیت اجتماعی دانشگاه یعنی «توجه مداوم به نحو حل و فصل مؤثر مسائل اجتماعی انسان‌ها و جامعه». مسئولیت اجتماعی دانشگاه بدین معناست که دانشگاه در خدمت «ارزش‌های اصیل اجتماعی» باشد. اساس دیدگاه مسئولیت اجتماعی دانشگاه بر این استوار است که دانشگاه نمی‌تواند صرفاً نهادی در خدمت سازمان اداری خودش یا منقطع از جامعه‌اش باشد. با این نگرش، نهاد دانشگاه نمی‌تواند در برابر مسائل محیطی‌اش بدون وظیفه‌ای خطیر و بی‌تفاوت باشد. مسئولیت اجتماعی دانشگاه یعنی دانش و دانشگاه و دانشگاهیان چرا و چگونه

به مسایل جامعه‌شان پاسخ مسئولانه می‌دهند و برای حل این مسائل فعال عمل می‌کنند. از این دیدگاه، مسئولیت اجتماعی دانشگاه نوعی بیان پاسخگویی معرفتی و پرورشی و آموزشی به نیازها و مسایل موجود جامعه است.

۷-۱۱ نظام حکمرانی دانشگاه

تحولات چندلایه‌ای که متأثر از تعاملات باز و پویای محیطی می‌باشد؛ دانشگاه‌ها را ناگزیر به استفاده از رویکردهایی خواهد نمود که بتوانند به خودبوم سازماندهی، پاسخگویی و بقای معنادار خود بپردازند. دانشگاه به منظور پاسخگویی معنادار خود لازم است اثربخش باشد، این بدان معناست که بتواند در عین برخورداری از چابکی و پویایی بالقوه و بالفعل متناسب با سطح پیچیدگی محیط، در یک جریان تعاملی در محیط و با محیط، بتواند تأثیرات نامطلوب محیط بر خود را کنترل کند و در عین حال، خود بر محیط تأثیرات آگاهانه بگذارد. در شرایط پیچیده و پویای محیطی سازمان‌ها به طور فزاینده‌ای به عنوان نظام‌های پیچیده توصیف می‌شوند که باید به گونه‌ای پیچیده و سازگار شونده در محیط و با محیط رفتار کنند. سیستم‌های مدیریتی فعلی دانشگاه‌ها نمی‌تواند توضیح بدهند که دانشگاه‌ها در دنیایی به غایت متحول چگونه کار کنند و چگونه اداره بشوند.

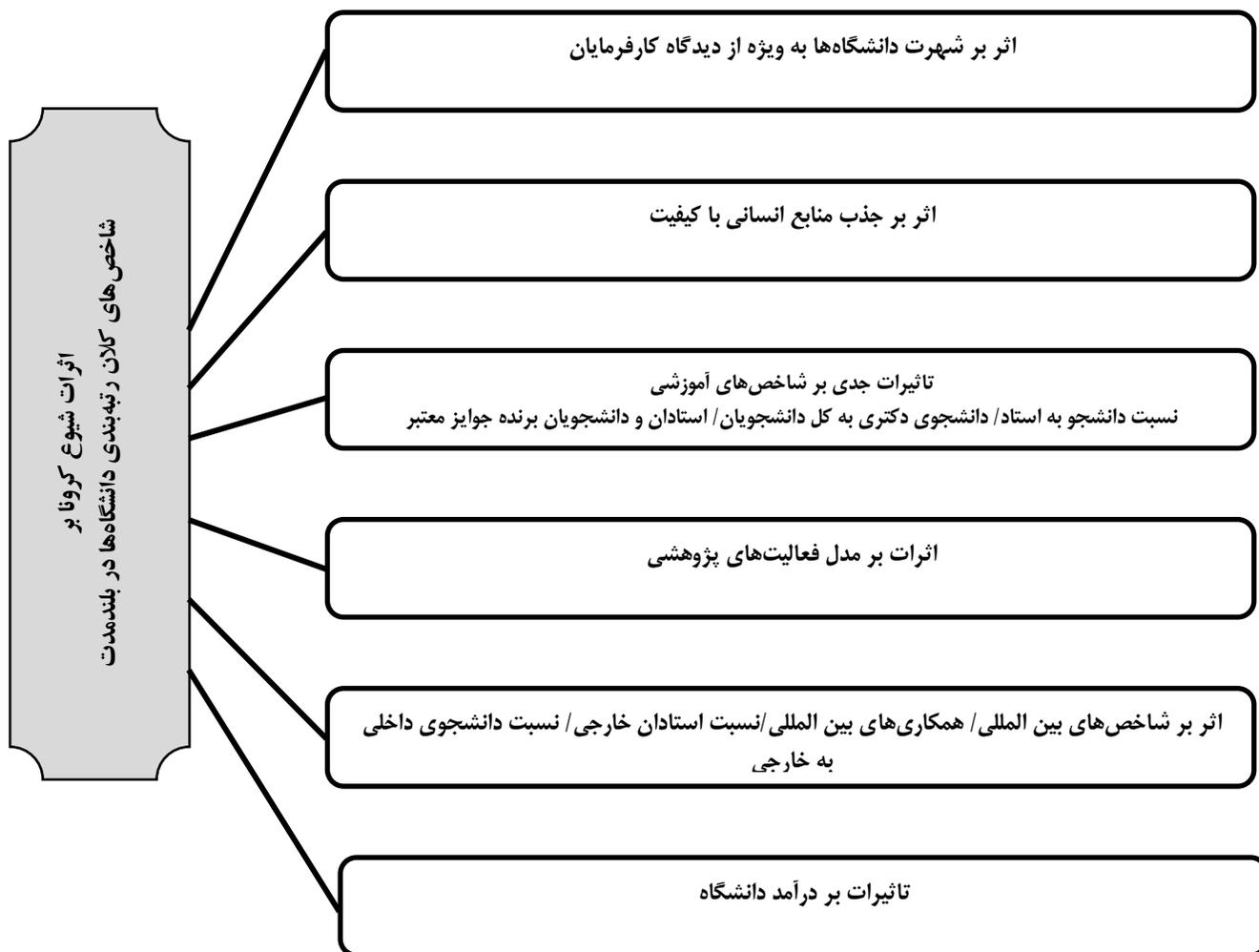
تغییر در نظام‌های مدیریتی و ساختار دانشگاه‌ها و آموزش عالی به عنوان سازوکاری مؤثر در اثرگذاری آموزش عالی در شرایط بحران می‌باشد. دیوان‌سالاری لخت و بدون انعطاف و فرساینده دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی در شرایط بحران به ویژه شیوع کرونا نمی‌تواند مؤثر باشد. ساختار دانشگاه باید به سازمانی باز و چابک و منعطف و یادگیرنده و پاسخگو به تحولات محیطی تبدیل شود. ساختارهای خشک و وظیفه‌گرای دانشگاه، نمی‌توانند برای مدیریت بحران‌های امروز مناسب باشند. به جای سازمان‌های بوروکراتیک و مدیریت‌هایی سلسله‌مراتبی مرسوم، سازمان‌های مسطح شبکه‌ای پیش روی دانشگاه‌هاست. دانشگاه برای حفظ پویایی خود در ایام کرونا نیازمند نظام حکمرانی جدیدی است. نظام حکمرانی دانشگاه نیاز به بازتعریف فرایند و نظام‌های مدیریتی دارد. رویکردهای ساختاری و مدیریتی دانشگاه‌ها در شرایط بحران ناشی از شیوع کرونا لازم است روزآمد شود.

۷-۱۲ کاهش منابع مالی دانشگاه‌ها

در حال حاضر دانشگاه‌ها در اثر ویروس همه‌گیر کرونا تحت فشارهای شدید مالی و اقتصادی قرار دارند و هشدارهای شدیدی در مورد سرنوشت احتمالی دانشگاه‌های «کمتر معتبر» احساس می‌شود. همچنین می‌توان ارزیابی‌هایی در راستای نقش اقتصادی دانشگاه‌ها در شرایط ناشی از شیوع ویروس کرونا نیز صورت گیرد. تأثیر اقتصادی دانشگاه در منطقه و سطح ملی یکی از عواملی است که باید مورد ارزیابی قرار گیرد. با وجود نگرانی‌هایی که در مورد منابع مالی دانشگاه به ویژه با توجه به کاهش دانشجویان بین‌المللی مطرح می‌شود، دانشگاه‌ها باید درجه‌ای از ثبات مالی خود را ارائه دهند تا مورد بررسی قرار گیرد. دانشگاه‌ها ممکن است به عوامل حیات اقتصادی در مناطق خود تبدیل شده باشند و مزایای آموزشی و اقتصادی نیز برای جامعه خود داشته باشند. این امر از طریق هزینه‌های دانشگاهی که توسط تولید ناخالص داخلی منطقه صورت می‌گیرد، ارزیابی شده تا مشخص شود دانشگاه‌ها از نظر اقتصادی تا چه اندازه‌ای برای منطقه خود آورده مالی دارند.

۸- اثرات کرونا بر شاخص‌های کلان نظام‌های رتبه‌بندی

پایگاه‌های رتبه‌بندی دانشگاه‌های جهان معمولاً شاخص‌های مختلفی را مورد ارزیابی قرار می‌دهند. ویروس کرونا بسیاری از این شاخص‌ها را تحت تأثیر قرار داده است. با توجه به شیوع ویروس کرونا باید به رتبه‌بندی دانشگاه‌ها از زاویه‌ای دیگر نگریست، در چنین شرایطی این پرسش مطرح می‌شود که آیا نظام‌های رتبه‌بندی می‌توانند درباره دانشگاه‌ها و جایگاه آنها در شرایط کنونی داده‌هایی را در اختیار دینفعان قرار دهند؟ نظام‌های رتبه‌بندی معمولاً داده‌های مربوط به چندین ماه یا سال گذشته را مورد ارزیابی قرار می‌دهند. در چنین شرایطی فشارهایی که دانشگاه‌ها در زمینه ویروس کرونا تجربه کرده‌اند، در داده‌های پایگاه‌های رتبه‌بندی لحاظ نمی‌شود؛ همچنین سؤالاتی در زمینه امکان بازگشت دانشجویان بین‌المللی به دانشگاه و شرایط آن نیز بی‌پاسخ می‌ماند. در چنین شرایطی می‌توان از داده‌های متناسب با وضعیت فعلی برای ایجاد تغییر در برخی از مؤلفه‌ها در نظام‌های رتبه‌بندی دانشگاه‌ها استفاده کرد. اثرات شیوع کرونا بر شاخص‌های کلان رتبه‌بندی در نمودار ۵ نشان داده شده است.

نمودار ۵- اثرات شیوع کرونا بر شاخص‌های کلان رتبه‌بندی دانشگاه‌ها

۹- جمع بندی

نظام‌های رتبه‌بندی بین‌المللی به ابزارهای بسیار مهمی در سنجش و ارزیابی دانشگاه‌ها تبدیل شده‌اند. در شرایطی که جهان در حال گذران تجربه نادر جدیدی در همه امور است، این نظام‌های رتبه‌بندی نیز متأثر از شرایط موجود جهان قرار گرفته‌اند. به اذعان متولیان این نظام‌های رتبه‌بندی بازه زمانی تجربه همه‌گیری بیماری کووید ۱۹، هنوز بر نظام‌های رتبه‌بندی و روند ارزیابی تأثیر نگذاشته است، زیرا در بسیاری از نظام‌های رتبه‌بندی بازه ارزیابی داده‌ها مربوط به حداقل دو سال قبل‌تر از سال ارزیابی فعلی است. برای مثال داده‌ها برای ارزیابی نظام رتبه‌بندی لایدن ۲۰۲۰ مربوط به سال ۲۰۱۵-۲۰۱۸ است. با بررسی‌های انجام شده مشخص شد که همه نظام‌های رتبه‌بندی در حال رصد شرایط آموزش و پژوهش و بررسی عوامل تأثیرگذار بر شاخص‌ها و روندهای ارزیابی هستند. به گفته خبرگزاری‌های مربوط به نظام‌های رتبه‌بندی بین‌المللی، اختصاص امتیاز ویژه به پژوهش‌های پراستناد مرتبط با بیماری کووید ۱۹، و بینارهای عمومی و تخصصی، ارائه دروس دانشگاهی و همکاری‌های پژوهشگران بین‌المللی به صورت مجازی از برنامه نظام‌های رتبه‌بندی مانند تایمز، وبومتریکس، یومالتی‌رنک و گرین‌متریک است. البته نظام‌های رتبه‌بندی مانند باقی جهان در انتظار تغییری در روند کنترل بیماری کووید ۱۹ هستند تا بتوانند برای تغییر یا عدم تغییر شاخص‌ها و روند ارزیابی سال آینده تصمیم‌گیری کنند.

۱۰- پیشنهادات

۱-۱۰ تغییر در شاخص‌های کیفیت آموزش

قبل از شروع بحران شیوع کووید ۱۹، یکی از نقدهای اساسی به نظام‌های رتبه‌بندی، عدم اندازه‌گیری صحیح کیفیت دانشگاه‌ها بوده است، چون داده‌های کیفی غالباً نامشهود بوده و دستیابی و اندازه‌گیری آنها دشوار است. چون شاخص‌های کیفیت آموزش در دانشگاه‌ها در ماه‌های اخیر با چالش‌های جدی مواجه شده است، آمادگی دانشگاه‌ها در زمینه تغییر رویکرد تدریس و آموزش در شرایط شیوع کرونا نیز جنبه دیگری است که بر نظام‌های رتبه‌بندی دانشگاه‌ها اثرگذار خواهد بود. پیشنهاد می‌شود برخی از شاخص‌های آموزشی دانشگاه‌ها متناسب با شرایط جدید اصلاح شوند.

۱-۲ ارتقای جامعیت شاخص‌ها

در نظام‌های رتبه‌بندی معمولاً تردید وجود دارد که آیا واقعاً عملکرد دانشگاه‌ها و یا میزان شهرت آنها رتبه‌بندی می‌شود یا خیر جامع باشند یا به عبارت دیگر در حوزه موردنظر دربرگیرنده تمام فعالیت‌های ممکن باشند. نظام‌های رتبه‌بندی باید انعطاف‌پذیری داشته باشند تا دانشگاه‌ها بتوانند در انتخاب برخی از شاخص‌ها بر اساس مأموریت دانشگاه، منطقه و شرایط اجتماعی، سیاسی و اقتصادی کشورها عمل کنند. چنین اصلاحاتی که منجر به ایجاد فضایی برای دانشگاه‌ها می‌شود تا بر اساس مأموریت، مسئولیت اجتماعی، شرایط محلی و منطقه‌ای و اقتصادی ارزیابی شوند. ضروری است مسئولیت اجتماعی دانشگاه در نظام‌های رتبه‌بندی تقویت شود.

ارائه شاخص‌های مسوولیت اجتماعی دانشگاه‌ها، فرهنگ دانشگاهی ایجاد خواهد کرد که در آن مسئولیت اجتماعی دانشگاه در همه فعالیت‌های استادان و و نهایتاً در منش دانشجویان تبلور پیدا می‌کند. چنین فرهنگ دانشگاهی می‌تواند تعاملی زنده و پویا با جامعه محلی خود و همچنین جامعه جهانی برقرار سازد و درگیر مسایل جامعه شود.

۱-۳ ارتقای تعمیم‌پذیری نظام‌های رتبه‌بندی

۱-۳-۱ تناسب با اندازه و محیط فعالیت دانشگاه‌ها

شاخص‌های معرفی شده در اکثر نظام‌های رتبه‌بندی قابل تعمیم به همه دانشگاه‌ها نیست؛ چون در برخی از آنها اندازه و محیط فعالیت دانشگاه‌ها در کشورهای مختلف دیده نشده است. عملکرد علمی دانشگاه‌ها با اندازه آنها در ارتباط است و وزن شاخص‌ها، بیشتر به اندازه دانشگاه‌ها گرایش دارد.

۱-۳-۲ کاهش محدودیت زبانی

در اکثر نظام‌های رتبه‌بندی تمرکز بر انتشارات انگلیسی‌زبان است و در اندازه‌گیری‌ها به دیگر خروجی‌های علمی دانشگاه‌ها که غالباً به زبان‌های محلی و ملی است، کمتر پرداخته می‌شود.

۱-۴ بکارگیری شاخص‌های نظام حکمرانی دانشگاه‌ها

دانشگاه در حال گذار از عصر سازمان‌های سازمان داده شده در حال حرکت به دوره‌ای هستند که سازمان‌ها باید به طور مرتب فرآیندهای خودسازماندهی را به منظور پاسخ به تقاضاهای محیطی پس از بحران در پیش گیرند. گرفتاری دانشگاه در بختی دیوان‌سالاری اداری هرگونه تنوع بخشی، نوآوری و آینده‌نگری را از آن سلب کرده است تا جایی که بیشترین انرژی مدیران دانشگاه به جای اینکه برای برنامه‌ریزی و آینده‌نگری صرف شود، برای رتق و فتق امور روزمره هدر می‌رود و نبود استقلال علمی و اداری و وجود تمرکزگرایی مانع هرگونه نوآوری و دوراندیشی می‌شود. لازم است نظام‌های رتبه‌بندی شاخص‌های جدیدی در حوزه حکمرانی دانشگاهی ایجاد کنند تا دانشگاه‌ها در رقابت با یکدیگر نسبت به اصلاح نظم سیاست‌گذاری خود اقدام نمایند.

فهرست منابع

- (1) Sun, L., Tang, Y., & Zuo, W. (2020). Coronavirus pushes education online. *Nature Materials*, 19(6), 687-687.
- (2) UNESCO. (2020). Crisis-sensitive educational planning. Paris: UNESCO.
- (3) Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., & Agha, R. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. *International journal of surgery (London, England)*, 78, 185.
- (4) Çakır, M. P., Acartürk, C., Alaşehir, O., & Çilingir, C. (2015). A comparative analysis of global and national university ranking systems. *Scientometrics*, 103(3), 813-848.
- (5) مهرداد، جعفر. (۱۳۹۲)، نظام رتبه‌بندی تایمز ۲۰۱۳-۲۰۱۴، شیراز: ایلاف
- (6) <https://isc.gov.ir/fa/news/1183>
- (7) نورمحمدی، ح؛ صفری، ف (۱۳۹۲). معرفی نظام‌های رتبه‌بندی جهانی دانشگاه‌ها و بررسی شاخص‌های این نظام‌ها. فصل‌نامه سیاست علم و فناوری، ۲ (۳)، ۷۱-۸۶.
- (8) <https://www.tidningencurie.se/en/nyheter/2016/09/06/criticism-for-popular-rankings/#>
- (9) Marope, P. T. M., Wells, P. J., & Hazelkorn, E. (Eds.). (2013). *Rankings and accountability in higher education: Uses and misuses*. Unesco.
- (10) Porzionato, M., & De Marco, F. (2015). Excellence and diversification of higher education institutions' missions. In *The European higher education area* (pp. 285-292). Springer, Cham.
- (11) <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/what-might-covid-19-mean-world-university-rankings>
- (12) <https://www.topuniversities.com/university-rankings>
- (13) <https://www.leidenranking.com/>
- (14) <http://www.shanghai-ranking.com/>
- (15) <http://www.webometrics.info/en/covid19>
- (16) <https://greenmetric.ui.ac.id/>
- (17) <https://www.umultirank.org/press-media/press-releases/about-60-percent-of-universities-reported-online-learning-provisions-in-their-strategic-planning-pre-covid-19/>
- (18) <https://www.scimagoir.com/>

۱. پیوست

پیوست الف:

متن ایمیل‌های دریافت‌شده از نظام‌های رتبه‌بندی معتبر در پاسخ به تغییر یا عدم تغییر شاخص‌ها در دوران بیماری کووید ۱۹.

۱. پاسخ نظام رتبه‌بندی تایمز

Dear Mahnaz Talebi,

Thank you for your question - it is something we have been thinking about extensively. At the moment there is no immediate need to do so: the data that will be included in the next World University Rankings and the next Impact Rankings will all refer to a time period that is completely or largely before the current Covid-19 pandemic. For the year after we will need to consider things carefully. The extent to which any change may be necessary will depend partially on how quickly things return to a normal situation, or to a new, stable situation.

Best regards

Duncan Ross
Chief Data Officer
Times Higher Education

۲. پاسخ نظام رتبه‌بندی کیو.اس

Dear Mahnaz Talebi,

Thank you for your email.

There is no impact on QS methodology for this year's ranking as the submitted data was based on the academic year 2019.

Regards,

Jia Ying

۳. پاسخ نظام رتبه‌بندی لایدن

Dear Mahnaz Talebi,

Thank you for your interest in our Leiden Ranking. No, the covid-19 pandemic does not have an influence directly on our methodology and weighing. However, the launch of the Leiden Ranking this year was delayed because of Covid-19 pandemic, partly. How would you envision a possible influence of Covid-19 pandemic on our methodology and weighing?

Kind regards,

Mark Neijssel

۴. پاسخ نظام رتبه‌بندی وبومتریکس

Dear colleague,

Fortunately no impact. New edition to be published next week.

Best regards,

Isidro F. Aguillo

۵. پاسخ نظام رتبه‌بندی یومالتی‌رنک

Dear Mahnaz Talebi,

Thank you for your message.

Indeed, we included a new question on your institution's response to the pandemic, please see Q26:

https://www.umultirank.org/export/sites/default/press-media/documents/IR_questionnaire_programming_2021_online_version_empty_questionnaire.pdf as well as some adjustments in the student survey, should you participate in this.

It is likely we will include the information gathered from Q26 as descriptive information on your institutional profile. As we anyways do not apply any weighting, please see:

<https://www.umultirank.org/about/methodology/our-approach/>, this cannot be affected.

All the best

Deborah

۶. پاسخ نظام رتبه‌بندی گرین‌متریک

Dear Ms. Mahnaz Talebi,

Greetings from Jakarta!

Thank you for your email. Sorry for our late reply.

The methodology and its Criteria for this year are still the same as those of the previous year. Please find attached the 2020 Guideline UI GreenMetric. Please use the data of the pre-COVID-19 period.

We look forward to receiving your data submission this year. In the meantime, please stay safe and healthy.

Best regards,

Sabrina Hikmah Ramadanti

International Communication and Analyst

UI GreenMetric World University Rankings